

Gazos Ruožas: apie teorinį dialogą net užsiminti tampa nepadoru p. 3
Algio Mickūno autobiografijoje nerasime artimų žmonių portretų p. 11
Sovietmečiu institute frazė „neišspręsta kompozicija“ buvo sakoma kaip nuosprendis p. 12

Kas tu toks?

ARTEM ČECH

Lida niekada nieko nebijojo. Matyt, todėl, kad nežiūrėjo televizoriaus ir neskaitė laikraščių. Lida klausėsi radijo ir mezgė. Ji sėdėdavo ant lovos savo mažame, ankštame kambaryje, po juodu vienspalviu gobelenu (nuoga moteris ant upės kranto), megdavo ir būtinai klausydavosi radijo.

Be to, Lida apskritus metus maudėsi Dniepre. Kone kasdien be baimės užgrūdinta gamtos ji eidavo prie upės, ryžtingai kirsdavo ilgą smiltingą paplūdimį, nusėtą ledo salelėmis ir pusnimis, išeidavo prie užšalusios vandens lygmės, susirasdavo žvejų paliktą eketę, nusimesdavo drabužius, pasilikdama blyškiai rausvą, o sykį – raudoną maudymosi kostiumėlį, rankomis tvirtai įsiremdavo į eketės kraštus ir pasinerdavo. Taip tęsėsi metai iš metų, kol vieną vasario dieną ji palindo po ledu. Bemaž minutę Lida negalėjo išnirti, netikėta jėga nunešė ją šalin nuo eketės tamsiais Dniepro vandenimis tolyn nuo šviesos ir artyn mirties.

Lidą išgelbėjo Feliksas, dažnai lydėdavęs ją maudynių. Jis stoviniavo kiek atokiau, rūkė, vangiai vaikštinėjo įšalusio telkinio vagos paviršiumi ir žvalgėsi į farvaterį, tarsi tikėdamasis, kad iš ledinės miglos išnirs dykumų karavanai su stingeriais apsiginklavusiais dušmanais*. Bet, žinoma, jokių karavanų nebuvo. Be kita ko – ir dušmanų. O kai jis apsižvalgė, nebuvo ir Lidos. Feliksas puolė prie eketės ir po dulsvu ledo luitu išvydo pilką išgąščio apimtą kūną. Jis nusimetė striukę, paniro iki juosmens, pirštais braukė per kūną, bandydamas už ko nors nusitverti, galiausiai, suėmęs už plaukų, patraukė. Lida galva užkliuvo už ledo storumės, apsibraižė veidą ir rankas, vos kvėpavo ir, kaip vėliau paaiškėjo, jau tarė sudiev gyvenimui. Šalto vandens kalkinėje migloje ji spėjo įžiūrėti šviesų dangaus kraštelių, prisiminė vasarą ir nendrių ošimą užutėkiuose tarp Červona Slobodos ir Leskų kaimų, prisiminė aukštas Sofijos miško pušis ir pavasarinis ryto skersvėjus, virpinančius nuskalbta baltą tiulį, kabojusį sodybos vasaros virtuvėje. O pirmiausia pagalvojo apie tai, kaip gaila, kad būta tiek mažai, ko galėjo būti dar bent truputį: vasaros, nendrių, saulės, sausų baravykų giraičių, nesibaigiančių viržynų laukymų ir žilų tuopų vėjyje, skendinčių skaidriame vidurdienio žerėjime. Ir šitai buvo *bene* baisiausi minčių žybsniai.

Nuo tada Lida daugiau niekada nebesimaudė žiemą.

Ko gero, vienintelio upės ledo ji ir bijojo.

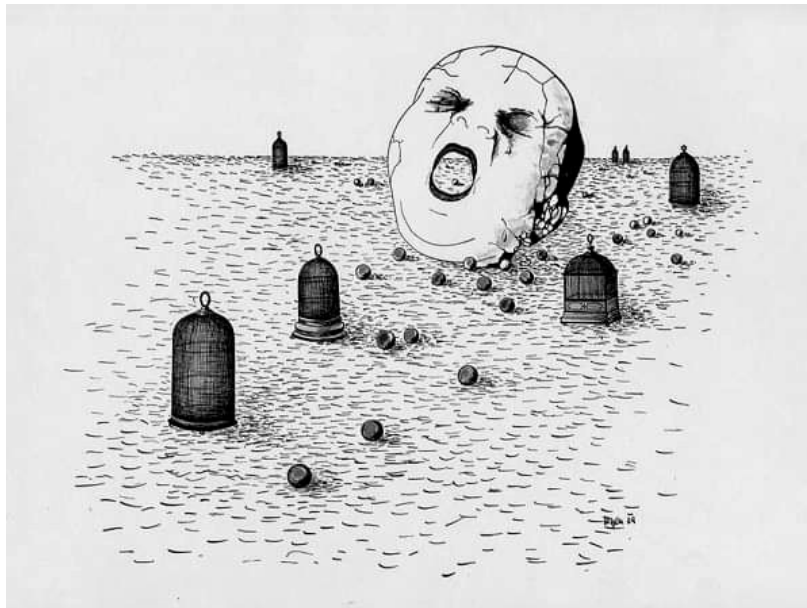
•

Feliksas buvo komisuotas aštuoniasdešimt devintaisiais. Po sužeidimo, stiprios kontūzijos ir nelaisvės Maskvos vadovybė rimtai juo suabejojo. Pagal įstatymą, belaukdamas pensijos, jis turėjo kur nors įsidarbinti. Keli įtakingi srities komiteto bičiuliai surado jam kroviko darbą makaronų fabrike. Iš pradžių, kol nesusigaudė aplinkoje, Feliksas išsižiojęs šlaistėsi po fabriką, veik nesuprasdamas ir niekuo nepasitikėdamas. Kontūzijos pasekmės ilgai nesitraukė. Jam buvo leista nedirbti, todėl jis klaidžiojo tarp cechų, valandų valandas sėdėjo po kiauru šiferio stogeliu ir rūkė stebėdamas netrikdomą fabriko gyvenimo tėkmę. Kažin kodėl pataisė gėlyno stačiatvorę, išnaikino širšių lizdą palei lauko tualetą, ant Gegužės 1-osios plakato linksmam meškiukui kreida pripiešė tikrovišką penį.

Bet netrukus vis dėlto susiorientavo. Prisidėjo prie Afganistano kampanijos veteranų grupės (nors tarp jų buvo ir nusikalstamo pasaulio figūrų). Ši į teritoriją įvykdavo sunkvežimį juodais valstybiniais numeriais, o fabriko darbininkai, kuriems nebuvo leista nedirbti, pakraudavo tą sunkvežimį maisto produktų: konjako, kondensuoto

Artemas Čechas (tikr. Artem Čerednyk, g. 1985) – garsus ukrainiečių rašytojas. Jo kūriniai versti į vokiečių, anglų, lenkų, čekų, rusų kalbas (lietuviškai publikuota romano „D rajonas“ (2019) ištrauka, žr. „Literatūra ir menas“, 2021.VI.4, vert. V. Dekšnys). Kūrybai būdingas siurrealizmas, groteskas, filosofiniai svarstymai, literatūriniai eksperimentai ir autobiografiškumas. Nuo 2015 m. gegužės iki 2016 m. liepos kovojo Ukrainos ginkluotosiose pajėgose. 2022 m. vasarį vėl įstojo į Ukrainos ginkluotųjų pajėgų gretas. Šiuo metu po Bachmute patirtų sužeidimų atlieka tarnybą Kyjive. Už knygą „Kas tu toks?“ 2021 m. pelnė „BBC Ukraine“ Metų knygos apdovanojimą. 2022 m. knygos motyvais sukurtas vaidybinis filmas „Aš ir Feliksas“. Jo režisierė – rašytojo žmona Iryna Cilyk, o pagrindinį vaidmenį atliko dešimtmetis poros sūnus Andrijus.

Siūlome susipažinti su pirmuoju romano „Kas tu toks?“ skyriumi „Polonezas Feliksui“.

Toyen. Šaudykla. 1939–1940

pieno, sviesto, miltų maišų ir miltinės produkcijos, saldinių dėžučių ir tortų. Paskui netrukdomas sunkvežimis išvažiuodavo pro patikros punktą, pasukdavo Lenkijos Rytų kresų link ir išsikraudavo dešiniajame Vakarų Bugo krante. Dalį pinigų pasiimdavo srities komiteto įtakingieji, dalis atitekdavo fabriko direktoriui, o likusius pasidalydavo ir pragerdavo. Tuo pat metu Feliksas rinko mokesčius centriniame turguje. Ten prekiaudavo perpardavėjai, išvakarėse užsipirkdavę maisto atsargų iš ūkininkų. Mokestis buvo nežymus, bet turgus didelis. Kartais imdavo prekėmis. Iš žilo azerbaidžaniečio su nupjauta ausimi – saldžiųjų paprikų ir pomidorų. Storsubinė Ada specializavosi mėsos sektoriuje. Vienas paslaugus senis atnešdavo kiaušinių ir varškės tiesiai į Felikso butą.

Namas, kuriame jis gyveno, kitados iškilo priešais turgų. Tai buvo naujas aštuoniasdešimt šeštaisiais statytas mūrinis pastatas su dideliais šviesiais kambariais ir įstiklintais balkonais. Kaimynai beveik visi buvo 40-osios armijos karininkai su šeimomis. Feliksas gavo trijų kambarių butą ketvirtame aukšte. Jo žmona Tania su dukra įsikraustė, kol Feliksas dar tarnavo Afganistane. Kaip ir tūkstančiai bendražygių, jis butą aprūpino japoniška technika, kurią iš Pakistano gabeno mulų ir kupranugarinių karavanai, o svetainėje paklojo iš Bagamo turgaus rekvizuotą kilimą su aštuonkampe žvaigžde, ant kurio atsistojęs prasmėgdavai iki pat kulkšnių. Tiesa, baldai rumuniški, bet mediniai, buko – specialus užsakymas iš Baja Marės fabriko. Buto dekoravimu rūpinosi žmona. Iš pradžių Feliksui nerūpėjo nei butas, nei buitinė technika ir net kilimas, nors jį rinkosi ilgai ir atkakliai: klausinėjo pardavėjo smulkmenų, derėjosi dėl kiekvieno afganio,

o kai išsiderėjo priimtina sumą, pasiėmė ją nemokamai. Grįžęs jis taip pat liko abejingas. Pripratęs prie asketiško gyvenimo, buto patogumais domėjosi mažiausiai. Vėliau atsitokėjęs apsižiūrėjo, bet jau buvo per vėlu ką nors keisti.

– Sakyk atvirai, – kartą paklausė žmonos, – tavo giminėje buvo čigonų?

Žmona neatsakė, galiausiai, ką ji galėjo pasakyti, – kas ten žino, kas jo galvoje dedas. Jam grįžus, toje galvoje galėjo lindėti kas tik nori.

– Tik čigonai šitaip butus įsirengia. Ir tu pati – kaip čigonė. Auksas ir oda. Nuo galvos ligi kojų apsikrovusi auksu. Ant rankų, ausyse, burnoje – viskas iš aukso. Ir iš odos. Tu atsiduodi ožiu.

Dar prieš jam grįžtant, jų santykiai byrėjo kaip šilkmedis liepą, o dabar jau ir rašyti nebėra ko. Tania bijojo Felikso ir jo nesuprato, nors ką ten suprasti, kai bijai. Tiesa, rankos prieš ją nekėlė, bet ji, atsibudusi vidury

nakties, baugščiai žvelgdavo į vyrą, ir jai atrodė, kad šalia guli koks ligotas šuo: sunkiai dūsoja, šnopoja, kosėja, dejuoja. Tas jo sunkus ir bejėgiškas dejavimas ją erzino labiausiai. Ir, aišku, gąsdino. Ką ji galėjo padaryti? Sykį nusprendė paglostyti jam galvą. Feliksas, sugriebęs jos ranką, smarkiai suspaudė, vos nesulaužė.

Feliksas Tanios nemylėjo, o ir mylėti nenorėjo. Jis akivaizdžiai nebuvo nusiteikęs mylėti: dvidešimt penkeri metai praleisti tarnyboje, iš jų aštuoneri – kare. Apie kokią meilę čia galima kalbėti? Atrato nuo jos. Atrato nuo civilių apskritai, o ši dar ir siutina nuolatos. Jis nežinojo, kur dingti nuo jos ūmios aistros priepuolių, kai imdavo bučiuoti jam veidą sausomis suskirdusiomis lūpomis, o jis suirzdavo nuo jos ryškiai mėlynų akių vokų, vulgaraus užkimo, jos būdo kalbėti citatomis iš filmų, kurių jis niekada nematė. Ir visi tie virtuviniai pokalbiai apie mokyklą, naują sofą, pinigus. Visą laiką apie pinigus, tarsi nebūtų apie ką daugiau kalbėti. Ir net jei pradėdi šnekėtis apie ką nors kita, galiausiai viskas baigdavosi pinigais. Jis troško

išsipasakoti, išsiverkti, išlieti patirtus išgyvenimus, atiduoti viską kaip tarnybinį ginklą, pasirašyti ir pamiršti kaip blogai išmoktą pamoką. O ji norėjo naujos pliušo sofas ir įėjimo arkos į virtuvę su piliastru ir archivoltu, kaip pas generolą Krasnopyskį. Beliko tik išsiskirstyti į skirtingus kambarius, ką jie ir padarė.

Nors Feliksas buvo toli gražu nesusijęs su vandeniu ir visiškai jam abejingas, savo buveinę, mažiausią iš trijų, jis vadino kajute. Žmonos kambarį – muziejumi, o dukters – urvu. Į muziejų, kurį žmona čigonišku stiliumi vadino sale, jis neužsukdavo. Neužeidavo ir į urvą. Iš tikrųjų jiedu su dukra buvo svetimi žmonės. Nesuvokdama savo emocijų, ji taip pat ėmė jo bijoti. O jis nežinojo, kaip su ja elgtis. Kaip elgiamasi su paaugliais? Kaip apskritai elgiamasi su vaikais?

Savo kajutę jis tankiai nukabino žemėlapiams ir laikraščių iškarpomis. Šitaip darydavo tarnybos metu, ir tai padėdavo jam jaustis ramiau. Ant grindų buvo patiestas kažkoks senas, nudrengtas, iš motinos paimtas neaiškios spalvos patiesalas. Litrinis stiklainis atstodavo lubinio šviestuvo gaubtą.

Feliksas svarstė po tėvo mirties persikelti gyventi pas motiną ir padėti prižiūrėti brolių Jurką. Anas gerė, nors ir nemokėjo. Kiek kartų Feliksas traukė jį iš mentūros? O kiek kartų ieškojo jo ligoninėse? Tai išgirdęs, Jurka ėmė rėkti, esą jam cerberį norima priskirti. Ir dar kokį? Kontūzytą?

Nukelta į p. 7 ►

* Afganų mudžahedai (visos pastabos – vertėjos).

EVA MANCUSO

Aptvėrimai

Sakoma, seniau žmogus buvo racionalus. Sakoma, seniau žmogus daug dirbo ir neišlaidavo, negėrė, nežaidė ir neprasilošdavo. Pirko tai, ką privalėjo pirkti, sau pasilikdavo tai, ką privalėjo pasilikti. Banknotus dėjo po pagalve arba į vieną po kito atsiderančius bankus. Sakoma, kad jis turėjo vaikų ir kad jo vaikai turėjo vaikų, ir kad jo vaikų vaikai turėjo vaikų. Ir visi buvo racionalūs, visi dirbo, visi taupė, visi buvo dori žmonės. Jie buvo tokie išmintingi, tokie šaunūs, tokie racionalūs, tokie drąsūs, kad vis kaupė ir kaupė pinigus. Ir visas jų darbas pavirto į auksą, ir auksas keliavo iš rankos į ranką, iš tėvo sūnui, iš brolio broliui ir niekada iš motinos dukrai, niekada iš sesers seseriai.

Ir pirmojo žmogaus sūnų sūnų sūnų sūnūs turėjo gražius namus, ir jų namai visada būdavo švarūs, jų žmonos niekada nešluodavo, niekada neplaudavo indų ir jų namai visada būdavo švarūs. Ir vyrai grįždavo iš darbo jau švarūs, švariomis rankomis ir švelnia delnų oda, be nuospaudų, be visam laikui įsigėrusių ne purvo, o išsekimo šešėlių. Ir vyrų rankose kartais būdavo knygos, o kartais būdavo rašalo dėmės, bet rašalo dėmėms nušluostyti kišenėse visada būdavo nosinaičių, ir vakare grįžtant namo rankos ir vėl būdavo visiškai švarios, visiškai baltos, beveik mėlynos, galėdavai matyti gyslas, nes oda yra plona, nes oda yra jautri.

Laikui einant gimdavo vis daugiau pirmojo žmogaus vaikų vaikų vaikų vaikų, o šiems vaikams gimdavo jų vaikai, ir kaupėsi vis daugiau pinigų. Ir pinigai kaupėsi, nes visi buvo išmintingi, racionalūs ir paklusnūs, nes niekas neleisdavo pinigų. Pinigais niekas nesišvaistydavo. Butelių nebūdavo vyrų rankose. Nei lošimo kauliukų, nei kortų nebūdavo jų rankose. Vyrų norėdavo, kad visi būtų racionalūs ir kad visi būtų laimingi. Jie sakydavo: jei visi bus racionalūs, visi bus laimingi.

Dėl šios istorijos, net jei ji buvo melaginga, net jei niekas ja nebetikėjo, mylėjau kaip pamišusi ir dirbau kaip pamišusi. Ir tikėjau tavimi kaip pamišusi, ir tavo tėvu, ir

tavo seneliu, ir tavo proseneliu, ir tavo proproseneliu, ir tavo proprosenelio seneliu, ir niekada tavo motina, niekada tavo senele, niekada tavo proselele ir niekada tavo proprosenele, ir niekada tavo proprosenelės senele.

Buvau jauna ir tikėjau, kad gyvenimas yra mėlynas kaip rūbas, kad vieną dieną užaugsiu, kad vieną dieną eisiu į biurą ir kad vieną dieną nusipirksiu namą, galbūt kaime arba naujame kvartale, ir švėsiu šventes su mano vaikų klasiokų tėvais, ir mano namas turės aukštą, o gal du, ir turėsiu didelį stalą svetainėje, kur galės susėsti daug žmonių, ir sode turėsiu laužavietę, ir vyrą, kuris mokės užkurti laužą, ir jis turės švarias rankas, ir jis turės baltas rankas, ir gal jis turės keletą mažų nuospaudų, nes visgi pats bus sumeistravęs keletą dalykėlių, sukales du tris mažmožėlius, nes gali būti išmintingas, gali būti racionalus, daug dirbti, jei negimei išties turtingas, žinai, kad toks netapsi.

Nes istorija yra melaginga, ir mes žinome, kad ji melaginga, ir ja netikime, o galbūt ja tikime iš dalies, o gal galvojame, kad trečioji mūsų vaikų vaikų vaikų karta, galvojame, kad jie galės turėti rankas plona oda, per kurią matosi gyslos, o gal paprasčiausiai galvojame apie kepsnius, užkandėles ir šampano butelius, ir dovanas, kuriuos perkame, kai reikia ką nors švėsti, ir gal mes tikime istorija, kaip tikime mitu, nes ji graži, nes ji suteikia jėgų, leidžia viltis, užmigti galvojant apie kažką, apie kažką, kas atsitiks vieną dieną, ir kad galėsime tai pasilikti visam laikui, nes esame tokie išmintingi ir tokie racionalūs. Tai padeda miegoti ir tai padeda pabusti, padeda atsikelti ir eiti į darbą, padeda nebijoti, padeda bėgti nuo nerimo bedugnės.

Kai kas sako, jog reikia būti didvyriu, kad atsižadėtum šios istorijos, jog reikia būti stipriam, drąšiam, kad ją pamirštum, nes ji tokia graži, tokia sena, kaip šeimos medis, pilnutėlis narsių žygių, apie kuriuos vieni kitiems pasakoja dar ir dar kartą, kuriuos motinos perduoda sūnums, kuriuos motinos perduoda dukroms, dukros du-

kroms ir kartais seserys seserims su visomis motinomis, žmonomis ir dukromis, kuriančiomis šeimas, kuriančiomis istorijas, ir visi tėvai, vyrai, broliai ir dėdės, iš toli stebintys pačiu akies krašteliu, atstu atsitraukę nuo virtuvės ar sodo stalelio, kartais vaizduojantys abejingus arba ironiškus, bet kuriems, aišku, labai patinka, jog kalbama apie jų tėvų žygdarbius, ir, ko gero, jie galvoja, kada bus kalbama apie jų pačių nuopelnus, galvoja, kada jų dukros, o paskui jų anūkės ir gal proanūkės rodys jų nuotraukas ir jų knygas, ir gal jų diplomus, kurie kabojo įrėminti ant sienų ir kuriuos nukabins, bet išsaugos.

Pirmojo žmogaus vaikų vaikų vaikai nemeluoja, jie tik savo pasakojama istorija, nes ji graži, jų istorija, nes ji graži, jų šeima, nes jie gražūs, jų tėvai, o ypač jų tėvų tėvai, ir jų tėvų tėvų tėvai, senoliai, protėviai savo mediniuose rėmuose atrodo tokie didūs, jautrūs, išsilavinę, geranoriški, racionalūs su tapytais veido bruožais, ypač tie, kurių tikrojo šauksmo jie negirdėjo, tie, kurių jie nematė spjaudant į baltas nosinaites ir slapčiomis šnarpščiant prisidengus plonytėmis rankomis, ypač tie, kurių jie nematė miegamuosiuose su savo žmonomis, tie, kurių jie negirdėjo kalbant su kitais, su tais, kurie nepriklauso šeimai, su tais, kurie dirba jų šeimai, su tais, kurie sutrukdo sekmadieninį pasivaikščiojimą su šeima parke ar miesto gatvėse.

Jie nematė jų skaičiavimų, nematė jų skaičių, nematė jų dokumentų, nematė jų sutarčių, nematė jų žemių ir jų laukų, jie nematė jų didelių sandėlių su mašinomis viduje, jie nematė šauksmų ir prakaito. Jie nematė kraujo.

Jie matė kraują, bet tik labai toli nuo namų, labai toli nuo šeimos, jie matė kraują ant peilių ir ant išpurtusių veidų, jie matė kraują ant rankų, per stipriai spaudžiančių daiktus ir juos sugniuždančių.

lundiam

Vertė Mantas Jonaitis

Memorabilia

Laisvė ir džiaugsmas bažnyčios fone?

Tokie paveikslėliai – kaip sakoma, įkrenta iš pirmo žvilgsnio. Kas nežino, kad kur vaikai, ten gražu ir tikra. O jeigu pagal Evangeliją, ten Dievo karalystė. Nereikėtų papildomai nė tų įsmigusių į dangų šventovės smailių. Dar man tinka dėl to, kad Romoje prasidėjęs bažnytinis sinodas. Daug kalbų, daug lūkesčių ir vilčių. Ten irgi dalyviai, susiėmę už rankų, nesyk melsis ir demonstruos vadinamąją bendrystę. Kad iš to būtų naudos mums visiems, sinodas turės tiesti rankas į pasaulio pusę. O kita užuomina: nieko neišeis nei Romoje, nei Vilniuje, „jeigu nepasidarysite kaip vaikai“. Per Vatikano II susirinkimą kažkas iš jo dalyvių siūlė tą sakinį paskelbti dogma. Deja, nepaskelbė, matyt, nutarė, kad žmogus juokauja.

Nežinia, koks čia metų laikas, bet galėtų būti ir ruduo. Daug pilkos žemės. Vaikų švarkeliai ir paltukai sako, kad jau nebe vasara. Nors keli vaikigaliai basomis kojomis. Gražu, lyg iš liaudies dainų, bet, aišku, tai dėl paprasčiausių batų stokos, o ne dėl lietuviybės ar ko nors kitko. Vaikų apsiirengimas irgi nevienodas. Anksčiau būtų sakę: buržuazinė Lietuva, socialinė nelygybė. Tačiau ir po daug metų, jau socialistiniais laikais, esu gavęs iš nepažįstamo jauno žmogaus bažnyčioje dešimt rublių naujam apavui įsigyti, mat vaikščiojau su kažkokiais baisiais slidžių batais. Buvau klapčiukas, priėjo žmogus po mišų ir sako: „Bus čeverykams.“ Tas prieštvaninis čeverykai – dėl to, kad neužgautų manęs. Neatsimenu, ar tikrai pirkausi naujus batus. Nebent tokius pačius, slidinėjimo.

Čia Žeimiai, užrašyta kitoje nuotraukos pusėje. Pasitirinau ir pagal bažnyčios bokštus. Mažai kam girdėtas miestelis Jonavos rajone. Žodynas liepia kirčiuoti pirmąjį skiemenį, tvirtagalė priegaidė – Žeimiai. Ausiai gal gražiau, įprasčiau ketvirtoji kirčiuotė. Kitos informacijos ant nuotraukos nėra – nei kas tie vaikai, nei kelti čia metai ir koks renginys vidury laukų. Kadangi ratelio pakraštyje stovi skrybėlėtas vyras, galima spėti, jog tai miestelio mokiniai su savo mokytoju. Gal iškyla į Žemių apylinkes, gal kokia pamoka po atviru dangumi. Nesužinosi.

Bet vieta pasirinkta nuostabiai: plynas rudens laukas, gausybė laisvos erdvės, tie du bokštai tolumoje, išdidžiai pakilę virš kaimiškų trobų. Fotografas išsyk užuodė puikų kadra. Ir neatrodo, kad tas būrelis čia tik pozuotų. Vaikai iš tiesų žaidžia, šoka ir linksmynasi, jiems iš tiesų gera. Gal jie atlieka savo mokyklinę programą, o gal tik šiaip pakilios nuotaikos pagauti. Ko nesugalvosi iš džiaugsmo, kad esi pagaliau laisvas, kad pabėgai! Tolyne nuo kasdienybės taisyklių, nuo pašalinių akių, nuo mokyklos suolo, na ir nuo šventos bažnyčios, bauginančios savo didumu, pranašumu, viešpatavimu.

Yra daugybė senų nuotraukų, kur mieli vaikučiai, po vieną ar po kelis, ar visu būriu nufotografuoti bažnyčios fone po Pirmosios Komunijos ar per kokią kitą šventę. Ir ten labai retas iš jų šypsoji, bent atrodo linksmas – visi išgąsdinti ir sustingę, rūstūs kaip seniai, kaip ir pagyvenusios davatkėlės, jų katekizmo mokytojos, ir centre įsitaisęs kunigas. Šie, tiesa, kitąsyk dar būna smagiau nusiteikę, jiems nebaisu šventų dalykų, jau pripratę.

Man ši nuotrauka priminė Piero Paolo Pasolini filmo „Mama Roma“ paskutinius kadrus, kai pagrindinė veikėja, buvusi prostitutė, tragiškiausią savo gyvenimo akimirką, netekusi sūnaus ir kone išprotėjusi, pro nykaus daugiabučio langą staiga pamato bažnyčios kupolą – vei-

kėją, kurio iki tol toje istorijoje nebuvo. Moteris mėgino išpirkti savo kaltę paaugliui sūnui, mylėjo, lepino jį, pakentė jo melavimus ir suktybes. Už smulkia vagystę jis pakliūva policininkams ir miršta daboklėje nuo plaučių uždegimo. Išstiotomis rankomis surištas jaunuolis – režisieriaus užuomina į Nukryžiuotąjį. Ką galiausiai reiškia šmėkstelėjęs bažnyčios kupolas, taip ir neaišku: moterį pasivijo jos lemtis, žiauri Dievo bausmė už nuodėmes, ar vis dėlto Dievas taip vykdo atpirkimą? Tik jau ne pasiaukojusi motina, o jos vaikėzas sūnus tampa auka ir atpirkimu. Nei norėdamas to, nei ką suprastamas.

Žemiuose esu buvęs prieš keliolika metų per atlaidus. Prisimenu didelę neogotikinę bažnyčią su įspūdingu dantytu frontonu. Ją ano amžiaus pradžioje suprojektavo architektas, kilęs iš tų vietų ir palaidotas šventoriuje. Gražus Mergelės Marijos su kūdikiu paveikslas, nusagstytas votais, pagarsėjęs malonėmis. Stilingi pasaulietiniai baldai, matyt, patekę iš apylinkės dvarų. Apie vietinių dvarininkų žiaurumą ir ištvirkimą iki šiol išlikusios legendos. Kaip ir barokinė koplyčia kryžkelėje šalia miestelio. Per Pirmąjį pasaulinį karą rusų apgriautoje bažnyčioje kaizerio kariuomenė laikė arklius.

Tai, kad šokančių ir žaidžiančių vaikų fone iš tolo stūkso du aukšti šventovės bokštai, suprask dabar kaip nori. Kaip ir Pasolini filmo kadrus. Dievas Senajame Testamente tai pats vienas žaidžia, tai ką nors iš žmonių įtraukia į savo žaidynes. Ir nežinia, kam visa tai reikalinga, jeigu religija yra toks rimtas dalykas. Dėl atpirkimo, kad būtų vis netyčia, ne pagal planą?

Bet užvis gražiausia nuotraukoje, kad vaikai, jau iš tikros vaikiškos bendrystės susikabinę rankomis, džiugūs ir laisvi, tarytum atsveria šventovės pasipūtimą bei susireikšminimą. Vaikai į bokštus nekreipia dėmesio, tačiau anie juk viską mato. Ir matydami linksmą ratelį negali nepagalvoti, kaip gražu yra vesti žmogų į laisvę ir džiaugsmą.

Gyvūnų fenomenalios sąmonės įrodymas oneiriniu pagrindu

Gyvūnų sąmonės pažinimo problema

Filosofas Thomas Nagelis garsiajame straipsnyje „Ką reiškia būti šikšnosparniu?“ (*What Is It Like to Be a Bat?*) tvirtina: kad ir kokia išsami ir detali būtų trečiojo asmens objektyvi perspektyva, mes niekada negalime išgyventi subjektyvios pirmojo asmens patirties. Tai reiškia, kad moksliskai įvairiais elektrofiziologiniais, bihevioristiniais ar neuroanatominiiais rodikliais tiriant objektyvuotos sąmonės instancijas neįsiskverbianti į fenomenalios sąmonės gelmes. Sąmonės patyrimas yra įmanomas tik tada, kai mes patys esame aptariamąs sąmonės subjektai. Todėl niekas kitas, tik šikšnosparnis jaučia, ką reiškia būti individualiu savo rūšies esiniu.

Vis dėlto redukcionistinio požiūrio kritika atveria kelią radikaliai skepticizmui ar net solipsizmui. Jeigu negaliu žinoti, ką reiškia būti kita būtybe, tai kartu negaliu būti užtikrintas, kad kita būtybė apskritai turi sąmonę. Kadangi pastaroji yra įmanoma tik iš pirmojo asmens žiūros taško, vadinasi, viskas, ką galiu postuliuoti, yra tik mano subjektyvios sąmonės egzistavimas. Tačiau šis neužtikrintumas dėl kitų sąmonių egzistavimo sudaro palankias sąlygas klestėti moraliniam reliatyvizmui ar nihilizmui. Tad epistemologinis abejingumas gyvūnų sąmonės atžvilgiu išskyla kaip svarbi etinė problema, neatsiejama nuo moralinės pareigos ar atsakomybės jausmų.

Priešingai nei dauguma žmonių, gyvūnai neturi galimybės papasakoti apie savo asmenines patirtis. Dažniausiai tokie bandymai baigiasi arba gyvūnų antropomorfizavimu, kai gyvūnų skleidžiami garsai ar atliekami veiksmai yra išverčiami į žmogiškąją gramatiką, arba dehumanizavimu, kai gyvūnų sąmonės klausimas yra atmetamas *ipso facto*. Todėl moralinį statusą suteikiantis sąmoningumo kriterijus privalo būti mąstomas per alternatyvias komunikacijos galimybes. Šiame straipsnyje siūloma prieiga pasitelkia oneirinių patirčių metodologiją, atskleidžiančią gyvūnų sąmoningumo faktą per sapnų analizę.

Fenomenologinis sapnų branduolys ir kūniškumas

Gyvūnų sapnus tiriantis filosofas Davidas Peña-Guzmánas monografijoje „Kai gyvūnai sapnuoja: paslėptas gyvūnų sąmonės pasaulis“ (*When Animals Dream: The Hidden World of Animal Consciousness*) teigia: „Nors mūsų nesugebėjimas kalbėtis su kitais gyvūnais neabejotinai riboja tai, ką galime žinoti apie jų sapnų patirtį, niekas netrukdo mums pateikti prasingų ir empiriškai svarių teiginių apie jų gebėjimą sapnuoti ar net atsižvelgti į galimas šio gebėjimo implikacijas diskusijose apie gyvūnų sąmonę, gyvūnų emocijas ir gyvūnų etiką.“ Tai reiškia, kad kalbos kriterijaus problemą galima spręsti įtraukiant oneirinių patirčių – sapnų – diskursą, kuris bylotų apie gyvūnų sąmonę. Kitaip tariant, kadangi gyvūnų subjektyvios pirmojo asmens patirties išgyventi negalime, o gyvūnų komunikacija mums yra arba nesuprantama, arba sužmoginama, tai uždavinys yra įrodyti gyvūnų sapnų, kaip sąmonės epifenomeno, egzistavimą objektyviomis išraiškoms.

Remiantis kognityvinių mokslų filosofe Jennifer Windt, kiekvienas sapnas turi „fenomenologinį branduolį“, kuris funkcionuoja kaip invariantiškas ir universalus oneirinės patirties pagrindas. Pastarąjį Windt apibrėžia kaip haliucinacinę sceną, kuri yra suskirstyta į: 1) vidinę pirmojo asmens erdvėlaikio perspektyvą, 2) erdvės ir laiko savivietos – užimamos pozicijos – pojūtį ir 3) „dabarties“ bei trukmės patyrimą. Paprastai tariant, sapnų patirties fenomenologinę struktūrą sudaro trys tarpusavyje susiję elementai, kurie nustato sapno ontologines sąlygas. Pirma, sapnas reikalauja pagrindinio veikėjo – *subjekto*, – kurio centras yra sapnuojančioji sąmonė, pirmaplaniškai dalyvaujanti ir sąveikaujanti sapnų pasaulyje. Antra, subjektas reikalauja erdvinės perspektyvos – *lokacijos*, – kurią sukelia padėties ar vietos užėmimo jausmas. Trečia, sapno siužetas reikalauja eigos – *temporalumo*, – kuris sukuria sapno patirties nuoseklumą, pereinamumą, epizodiškumą ir tęstinumą.

Taigi, visi sapnai turi protagonistą, vietos jausmą ir laikui bėgant atsiskleidžiantį siužetą. Turint omenyje šiuos tris sapnų fenomenologinio branduolio elementus, verta akcentuoti, kad kiekvienas iš jų yra neatsiejamas nuo *kūno*. Kad ir kokie ryškūs, siurrealistiški, gaivališki ir fraktališki būtų sapnai, būtent kūniškumas suteikia fenomenologinio branduolio – subjektyvumo, lokalumo ir temporalumo – pagrindą. Sapnuose kūnas laiduoja erdvėlaikinę pirmojo asmens perspektyvą, sukeliančią buvimo sapne jausmą ir šio jausmo laikiskumą per kūno ritmus, pojūčius ir judesius, kurie formuoja subjektyvų įsitraukimą į sapno įvykius. Būtent

todėl mirties patirtis sapne yra neįmanoma, nes dingsta ontologinė sapno sąlyga – kūnas.

Fenomenologinio branduolio analizė parodo, kad sapnai struktūriškai išreiškia tokią patį įkūnytą sąmonės modelį kaip ir budrumo būsenoje išgyvenamos patirtys. Prasiškerbiant pro fantastinį ir haliucinogeninį sapnų pobūdį atsiskleidžia tai, kad įkūnyta sąmonė yra ne tik oneirinių patirčių, bet ir gyvenamojo pasaulio ontologinė sąlyga. Kaip veikale „Juslinio suvokimo fenomenologija“ teigia Maurice'as Merleau-Ponty, „sąmonė – tai buvimas su daiktu tarpininkaujant kūniui“, o „kūnas – visuotinė galimybė turėti kokį nors pasaulį“. Todėl galima drąsiai teigti, kad fenomenologinį branduolį reprezentuoja oneirinė koreliacija tarp kūno ir sąmonės.

Gyvūnų oneirinių patirčių empiriniai atvejai

Nustačius, kad kūnas yra esenciali sapnų sąlyga, o sapnai – įkūnytos sąmonės išraiška, straipsnio pradžioje pristatyta gyvūnų sąmonės pažinimo problema gali būti sprendžiama pasitelkiant kūno, kaip vidines sapnų patirtis komunikuojančios kalbos, analizę. Jeigu moralinio statuso pagrindas yra fenomenali sąmonė, o sapnai yra fenomenalios sąmonės instancija, tai sapnuojančios būtybės turi moralinį statusą. Šioje vietoje tikslas yra paprasčiausiai iliustruoti teorinius argumentus, įrodančius, kad gyvūnai sapnuoja. Todėl dėmesio centre atsiduria empiriniai atvejai, kai tiriami oneirines patirtis bylojantys gyvūnų kūnai, kurie išreiškia fenomenologinio branduolio, taigi – sąmonės, egzistavimą.

Pasak zebrinius kikičius tiriančių biologų Amisho Dave'o ir Danielio Margoliasho, miego metu čiulbėjimo garsus atkartojančių paukščių neuroninės veiklos laikas ir struktūra *sutampa* su dienos metu atliekama veikla. Zebriniai kikičiai yra viena iš nedaugelio paukščių rūšių, kurios mokosi giesmių iš gentainių, nes neturi įgimto ir paveldimo talento čiulbėti. Tačiau įdomu tai, kad šių paukščių mokymasis vyksta ne tik jiems esant budriems – miegančių zebrinių kikičių balso stygos išsiplečia ir susitraukia, tarsi būtų repetuojama dienos metu išmokta medžiaga. Mokslininkų teigimu, „dainos atkūrimas miego metu [...] sukuria nuoseklią dainavimo patirtį, kuri yra panaši į bebalsį dainavimą“. Tai reiškia, kad zebriniai kikičiai iš tikrųjų sapnuoja, nes miegodami kūniškai praktikuoja čiulbėjimo įgūdžius ir išgyvena subjektyvių patirčių repetaciją.

Kita vertus, primatologės Kimberly Mukobi atliktas tyrimas nustatė, kad amerikiečių gestų kalbą mokančios šimpanzės miego metu demonstravo keletą pirštų ir rankų trukčiojimo atvejų, kurie indikuoja apie kalbėjimo, mąstymo ar net sapnavimo galimybę. Įdomiausia tai, kad viena naktį šimpanzė vardu Washoe per miegus atliko ženklą, kuris atitinka gestų kalbos „kavos“ konceptą. Dominuojanti ranka suformuoja kumštį, o nedominuojanti – atlieka pagrindo funkciją. Tada dominuojanti ranka du kartus baksteli į kitą ranką, imituodama senos kavamalės judesį. Taip viršutinė ranka „suka“ rankenėlę, o apatinė ranka lieka vietoje. Kadangi šis gestas reikalauja nuodugnaus ženklų kalbos konvencijų išmanymo, abejonės dėl atsitiktinumo ar sutapimo yra nepagrįstos. Tai reiškia, kad šimpanzės Washoe atliktas sudėtingas ir nuoseklus judesys simbolizuoja sapną, kuriame išreiškiamas subjektyvus noras gauti ne kartą ragautos gardžios kavos.

Pekino universiteto neuroetologų eksperimentas parodė, kad trauminėmis sąlygomis laikomos žiurkės geba ne tik sapnuoti, bet ir patirti potrauminius košmarus. Mokslininkai žiurkės išskaidė į dvi grupes ir patalpino į permatomus konteinerius. Viena grupė buvo sistemingai kankinama per grindis tekančia elektros srove, o kita grupė – priversta stebėti žiaurų reginį. Antroji grupė, stebėdama, kaip fiziškai kankinamos kovoja, cypia, tuština, šlapinasi ir šokinėja pirmosios grupės žiurkės, išgyveno trauminę patirtį, kuri įsirežusi atmintyje jas kamavo ir miego metu. Tyrėjai pastebėjo, kad psichologinę traumą patyrusios žiurkės staiga pradėjo išsigandusios prabusti. Košmaro hipotezė buvo patvirtinta atlikus smegenų elektroencefalografiją: atskleista, kad prieš pašokdamos iš miego žiurkės prisimindavo ir išgyvendavo trauminę patirtį. Tai reiškia, kad žiurkių staigūs prabudimai yra ne kas kita, kaip reakcija į susapnuotą košmarą, taigi sapnavimas išskyla kaip mechanizmas, perdirbantis emociškai įkrautą prisiminimų patirtis.

Etinės implikacijos

Visi šie tyrimai rodo, kad miego metu gyvūnai atkartoja subjektyvius įvykius, kurie nebūtų įmanomi be fenomenologinės sąmonės. Vadinasi, gyvūnai, kaip ir žmonės, miegodami išgyvena autentiškas budrumo būsenos patirtis,

kurios yra lydimos koordinuotų kūno pokyčių, žyminčių reikšmingus atsakus į įvairias situacijas, o ne automatizuotas reakcijas į išorės dirgiklius. Gyvūnų sapnų empiriniai tyrimai tik įrodo, kad oneirinės gyvūnų patirtys nėra reakcijos į išorės dirgiklius, nes nėra jokios išorės, į kurią būtų galima reaguoti. Tai savo ruožtu įrodo gyvūnų fenomenalios sąmonės egzistavimą, nes sapnai iliustruoja subjektyvios percepcijos ir asmeninės patirties plotmę.

Apibendrinant fenomenologinės gyvūnų sąmonės egzistavimą oneiriniu pagrindu, akivaizdu, kad gyvūnai yra sapnuojančios ir sąmoningos būtybės. Tai leidžia atmesti mechanistinę ir objektyvistinę gyvūnų sampratą, vietoj to siūlant gyvūno, kaip sąmonę turinčio subjekto, koncepciją. Kadangi esminė moralinį statusą suteikianti savybė yra sąmoningumas, empiriniai sapnavimo atvejai leidžia suprasti, kad gyvūnai turi sąmonę ir todėl yra moralinio svarstymo reikalaujantys subjektai. Tai reiškia, kad įvairios praktikos, kurios gyvūnus laiko sąmonės neturinčiais objektais, yra etiškai nepagrįstos ir neteisingos. Suvokimas, kad gyvūnas, kaip ir žmogus, yra fenomenologinę sąmonę turintis subjektas, įpareigoja mus permąstyti etinės bendruomenės ribas ar net svarstyti moralinių gyvūnų teisių klausimą.

– AUGUSTAS PINKEVIČIUS –

PATRICIJA ŠMIT

eilėraštis apie taiką ir karą

palaiminti taikdariai
negalvokite apie nieką blogai
siekit šventumo ir Dievas
padarys viską
dėl trijų šventųjų
bus išgelbėtas miestas
žemę palaiko tikrai tyraširdžiai
tik apunkina žemę kiti
visa tai išmintingi širdingi
pasakė
o kaip įprastai viskas vyksta?
ir kiek laiko turės praeiti?
gal šimtas metų?
kol ašaras skausmo nudžiovina
vėjas
nuplauna lietūs ir upės
kolei nuslopsta raudos
kolei atgimsta žmonės
namai sutvarkomi ir nauji pastatomi
kol medžiai užauga
pilni galingo naujo ir laisvo
ošimo
– Dieve –
duok žemei taiką

kraštovaizdis po mūšio

jokie žodžiai nėra svarbūs
vandens lašas ant įkaitusios –
lyg liepsna – gertuvės
ašaros susigėrė į žemę
rožinis kaspinas ant minos
skausmas ir aimanos tvyro
ore
dejavimai niekur nedingę
būsimųjų kartų mes būsime
pasmerkti
kad leidome karui įvykti
kad šypsojomės fotografams
salių užtikrinančių
visokeriopą saugumą fone
tuo metu kai jie – prakaituoti
krūvini apkasuose pasmerkti
buvo mirčiai
kad rūpinomės ne tuo
kuo derėtų
kad neturėjom jautrios širdies
kad neišprašėm taikos
verkdami apsikabinę
basas Dievo Motinos kojas

Penkios knygos apie karą

Pabaiga. Pradžia Nr. 18

Oksfordo universiteto politinės filosofijos profesorė CÉCILE FABRE, kalbinama britų filosofo Nigelio Warburtono, aptaria, jos nuomone, geriausias knygas karo tema.

– *Ketvirtoji jūsų pasirinkta knyga yra labai garsi, ko gero, garsiausia pastarojo meto karo filosofijos knyga.*

– Tikrai taip. Tai Michaelo Walzerio „Teisingi ir neteisingi karai“ (*Just and Unjust Wars*), išleista 1977 m. Tai žymiausias XX a. karo filosofijos veikalas. Fantastiška knyga dėl daugelio priežasčių. Ją turėtų perskaityti ne tik besidomintieji karu, bet ir visi filosofai: joje tikrai įdomūs filosofiniai argumentai derinami su istoriniais atvejais, ir šitai be galo patinka man ir daugumai žmonių: tai nuostabi filosofijos ir istorijos samplaika.

Veikalas istoriškai svarbus ir moralės bei politinei filosofijai. Labai ilgai, maždaug nuo Johno Stuardo Millio laikų (XIX a. vid.) iki praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio, anglų kalba būta labai mažai normatyvinių moralės filosofijos, o ypač politinės filosofijos, darbų. Normatyvinė politinė filosofija atgimė 8-ajame dešimtmetyje. 1971 m. išleista Johno Rawlso „Teisingumo teorija“ (*A Theory of Justice*), pasirodė ir pirmasis žurnalo *Philosophy and Public Affairs* („Filosofija ir viešieji reikalai“), vieno iš dviejų pagrindinių politinės filosofijos žurnalų, numeris. Kaip atsakas Rawlsui 1974 m. išleista Roberto Nozicko knyga „Anarchija, valstybė ir utopija“ (*Anarchy, State and Utopia*), o 1977 m. pasirodė Walzerio „Teisingi ir neteisingi karai“. Taigi, ši knyga priklauso tiems veikalams, kuriuose labai ryžtingai keliamas normatyvinis klausimas, t. y. kaip turėtume elgtis ar nesielgti vieni su kitais, ypač kaip politiniai veikėjai. Nors išleista Vietnamo karui jau pasibaigus, Walzerio knyga akivaizdžiai buvo labai paveikta ir suformuota šio karinio konflikto. Tai tik kelios iš priežasčių, kodėl ją pasirinkau.

Turiu pasakyti, kad aš nesutinku su daugeliu Walzerio teiginių šioje knygoje. Politinėje filosofijoje jis žinomas iš esmės kaip komunitarizmo šalininkas, manantis, kad bendruomenė apskritai, o ypač iš jos kylančios bendruomeninės pažiūros ir įsitikinimai, pasižymi moraliniu statusu, moraline verte, kurios negalima redukuoti į atskirų tos bendruomenės narių moralinį statusą ir vertę. Dėl to kai kurie Walzerio teiginiai man, – ir ne man vienai, – atrodo itin problemiški. Tarkim, kalbėdamas apie tai, kada humanitarinė intervencija į kitos valstybės reikalus pateisintina, Walzeris pateikia labai siaurą ir ribotą intervencijos pateisinimo sampratą. Jis rodo pagarbą bendruomenės pažiūroms ir tradicijoms, nors kai kurias jų kaip tik turėtume atmesti dėl nepakankamo skaitymosi su individų interesais. Walzerio nuomone, prieš pateisinant išorinę intervenciją, tauta (*a people*) turi sukilti pati, tačiau taip ir lieka neaišku, kokio homogeniškumo ta „tautos“ samprata. Taip ir norisi jam replikuoti: „Na, tauta kaip visuma nesukyla, o čia mes turime mažumą, kuri žiauriai persekiojama ir kuri nepajėgi pati sukilti. Kodėl turėtume paisyti daugumos bendruomeninio supratimo šios konkrečios mažumos atžvilgiu?“

Tačiau svarbiausias dalykas, dėl kurio nesutinku su Walzeriu, susijęs su karių vaidmeniu ir statusu. Walzeris reiškia šiuolaikiniams karo įstatymams būdingą požiūrį, kad prasidėjus karui priešingose konflikto pusėse atsiderę kariai, kad ir dėl kokių vertybių kovoja ir žudo, moraliniu požiūriu yra lygūs. Taigi, pavyzdžiui, darant tikėtiną prielaidą, kad Vokietija 1939 m. neteisėtai įsiveržė į Lenkiją, ir darant tikėtiną prielaidą, kad vokiečių kareiviai, vykdydami neteisėtą agresiją, žudė lenkų kareivius, o lenkų kareiviai teisėtai gynė savo šalį, Walzerio nuomone, net esant tokioms prielaidoms vokiečių karys turėjo tokią pat teisę gindamasis žudyti lenkų kareivį, kaip ir lenkų karys gindamasis žudyti vokiečių kareivį.

Walzeris pateikia keletą argumentų, pagrindžiančių teiginį, esą moraliniu požiūriu tarp vokiečių ir lenkų kareivio nėra jokio skirtumo. Šiuos argumentus aš, kaip ir daugelis kitų, atmetu. Svarbiausias Walzerio argumentas – esą kareivis viso labo tėra savos valstybės užsienio politikos įrankis, todėl kario, eilinio atskiro kareivio, nevalia kaltinti agresijos nusikaltimu. Tą nusikaltimą padaręs ne karys, o to kario vadai. Esą Niurnberge dera teisti Göringą, bet nedera už agresijos nusikaltimą teisti

eilinių karių, be kurių toji agresija nebūtų įvykdyta. Aš su tuo nesutinku. Penktoje knygoje, kurią dar aptarsime, pateikta nemažai argumentų, kodėl neturėtume sutikti su Walzeriu. Tačiau prieš pereidama prie jos noriu dar truputėlį paaiškinti, kodėl „Teisingi ir neteisingi karai“, nepaisant visų argumentacijos trūkumų, yra išskirtinė knyga.

Ji nepaprastai empatiška ir humaniška. Joje yra vietų, kur Walzeris apie karius kalba tikrai jaudinančiai. Pagalvojus apie šią knygą man visada mintyse iškyla tas epizodas, kur Walzeris, pasitelkdamas George'o Orwello aprašytąjį nutikimą iš kovų Katalonijoje, svarsto, kaip kareiviui elgtis, susidūrus su priešo kariu, kuris miega, yra nuogas, maudosi arba rūko. Klausimas toks: ar turiu žudyti karį, jeigu jis neginkluotas, nekelia man pavojaus? Ar vis tiek galiu jį žudyti? Vieniems atrodo, kad galite, kitiems – kad ne. Bet šis fragmentas man labiausiai patinka tuo, kad Walzeriui pavyksta perteikti tą didelę dilemą, kylančią iš to, kad tas nuogas ar miegantis kareivis pasirodo mums savo žmogiškumu.

Tai viena svarbiausių knygos pamokų: kai mąstome apie karus, – nesvarbu, ar kaip filosofai, ar kaip kare dalyvaujantys kareiviai, ar kaip piliečiai, sprendžiantys, ar įgalioti vyriausybę įsitraukti į karą, – niekada neturėtume pamiršti priešo žmogiškumo, net jei galiausiai jį nužudome; niekada neturėtume pamiršti, kad žudome žmogų, ne žiurkę, ne arklį, ne robotą, o žmogų. Labai nedaug filosofijos knygų, kurios tiesiog alsuotų tokiu žmogišku galesčiu kaip „Teisingi ir neteisingi karai“, dėl to ji ir puiki.

Otto Dix. Flandrija. 1934–1936

– *Tiek Walzerio knyga, tiek Jeffo McMahano „Žudymas kare“ (Killing in War, 2009), kuri užbaigia jūsų pasirinktų knygų penketuką, yra karo filosofijos veikalai, kuriems didelę įtaką padarė „teisingo karo doktrinos“ tradicija. Gal šiek tiek pristatytumėte šią tradiciją?*

– Teisingai, abiejose knygose nagrinėjamas toks amžinas klausimas: jei remiamės tikėtina prielaida, kad žudyti kitą žmogų yra *prima facie* neteisinga, kokiomis sąlygomis ir kodėl žudymas yra pateisinamas (kai turime pateisinti žudymo aktą, o ne sprendimą nežudyti)? Karas, žinoma, yra paradigmatis socialinis reiškinys, kai žudoma itin dideliu mastu.

Šis moralinis klausimas be galo senas: jis nagrinėjamas Biblijoje, kai kuriuose seniausiuose kinų raštuose, Korane, randame jį Cicerono, šv. Augustino, šv. Tomo Akviniečio tekstuose ir, tiesą sakant, visoje moralinės bei politinės minties istorijoje. Trumpai drūtaiariant, pagal teisingo karo doktriną karas pateisinamas tik tada, kai patenkinamos tam tikros sąlygos. Turime turėti teisingą priežastį pradėti karą, karas turi būti proporcingas, t. y. jo daroma žala neturi būti didesnė už naudą, dėl kurios kariaujama, karas turi būti kraštutinė priemonė ir neturime sąmoningai taikytis į nekaltus civilius gyventojus ar nekombatantus (šios dvi kategorijos netapačios).

Tiek Walzeris, tiek McMahanas atkreipia dėmesį į pastarąjį aspektą. Walzeris laikosi nuomonės, kad, išskyrus ekstremaliausią kritinę padėtį (*supreme emergency*), civiliai gyventojai negali būti sąmoningai pasirinktais taikiniai. Tačiau mes galime taikytis į priešo karius ir

galime tai daryti savigynos tikslu, net jei taip elgdamiesi toliau eskaluojame neteisingos agresijos karą. McMahanas su tuo labai griežtai nesutinka. Jis yra priešakinėse eilėse judėjimo, kartais vadinamo revizionizmu, judėjimo, besivadovaujančio neoklasikiniu karo supratimu ir teigiančio, kad tai, ar karius leidžiama žudyti kitus karius, iš dalies priklauso nuo to, ar žudoma siekiant teisingo ar neteisingo tikslo. Jei grįžtume prie anksčiau pateikto Vokietijos invazijos į Lenkiją pavyzdžio, pasak McMahano ir kitų revizionistų, kuriems priklausau ir aš, būtent todėl, kad hipotetiškai vokiečių karys lenkų karį žudo gindamas neteisingą reikalą, jam morališkai nevalia žudyti lenkų kareivio, net jei šis pradeda jį šaudyti. Vokietis privalo pasiduoti.

– *Bet šiuo atveju nerealu tikėtis, kad kareivis, į kurį šaudoma, nesiims savigynos veiksmų.*

– Tokios nuomonės laikosi daug žmonių. Čia galimi keli atsakymai. Vienas iš atsakymų – teiginys, kad jei turi galimybę pasiduoti, tai šitai ir turi padaryti. Jei neturi galimybės pasiduoti, – jei reikia rinktis: priimti mirtį pačiam ar žudyti žmogų, kurio veikiausiai neturėtum žudyti, nes jis veikia teisėtai gindamasis, – tada privalai pasirinkti mirtį.

Yra du kontekstai, kuriuose galime būti pasirengę laikytis tokios nuomonės. Pirmasis – tai smurto kontekstas, nesusijęs su karu. Įsivaizduokime banko apiplėšimą, plėšikas ginkluotas. Tarkim, jam pradėjus šaudyti pasirodo policija ir atidengia jį ugnį. Dabar jo gyvybei iškyla pavojus. Tarkime, kad situacija pasiekusi tokį lygį, kad jei plėšikas parodys, jog nori pasiduoti, juo niekas nepatikės. Plėšikui likę du pasirinkimai: gelbėdamas gyvybę jis gali nužudyti jį šaudantį policininką ir, turėdamas pakankamai laiko, pabėgti arba jis gali neatsišaudyti, žinodamas, kad žus. Daugelis žmonių pasakytų, kad šiuo konkrečiu atveju plėšikas neturėtų žudyti policijos pareigūno. O McMahano ir mano klausimas yra toks: kuo šis konkretus atvejis skiriasi nuo karių atvejo? Normos, reglamentuojančios smurto naudojimą kare, nėra *sui generis* karui: jos tokios pat kaip ir normos, reglamentuojančios smurto naudojimą ne karo metu.

Antrasis „scenarijus“, kai norisi sakyti, kaip ir jūs, jog negali tikėtis, kad žmogus, kurio gyvybei iškyla pavojus, nepradės atsisiaudyti, paimtas iš karo. Tai situacija, kai kareivis pradeda šaudyti į apsiginti negalinčius, iš pažiūros beginklius civilius. Visi sutinkame, kad taip daryti negalima: pagal įstatymus tai yra karo nusikaltimas, paprasta ir aišku. Dabar įsivaizduokime, kad vienas iš tų civilių išsitraukia ginklą ir paleidžia atsakomąją ugnį. Štai, pavyzdžiui, Varšuvos geto sukilimas. Ar tikrai norime pasakyti, kad nacių SS kariai, gindamiesi nuo sukilimo lyderių, kovotojų, turėjo teisę atsisiaudyti? Sa-

kyčiau, ne, neturėjo. Tai atvejis, kai iš pradžių beginkliai civiliai staiga įgyja galimybę ginti savo gyvybę. Kodėl šiuo konkrečiu momentu jų kankintojai, jų užpuolikai įgyja teisę pirmenybę teikti savo gyvybei? Aš nematau, kad įgyja.

– *Bet ar teisė į savigyną nėra pagrindinė? Thomas Hobbesas tvirtino, kad tu turi teisę kovoti su budeliu, kai šis neria kilpą tau ant kaklo. Tai, atrodo, toks elementarus žmogiškas atsakas. Jei mes išvis turime kokių moralinių teisių, tai viena iš jų – teisė ginti tolesnį savo egzistavimą.*

– Taip, bet, manau, yra daugybė kontekstų, kuriuose šito teiginio nelaikytume teisingu. Įsivaizduokime prievartaujamą moterį: ji pradeda gintis ir pasidaro aišku, kad jai pavyks nužudyti prievartautoją, jei šis nenužudys jos. Man neaišku, kodėl šiuo konkrečiu atveju prievartautojas turėtų moralinę teisę ją nužudyti. Reikia rinktis, katras turės sumokėti gyvybę. Kodėl žmogus, buvęs visiškai nekaltas iki šio pasirinkimo momento, turėtų sumokėti aukščiausią kainą? Galima sakyti, kad tam tikra prasme galime pateisinti taip besielgiantį piktadarį, tačiau pasiteisinimas dėl tokio veiksmo nėra tas pats, kas paties veiksmo pateisinimas.

Realus pavyzdys iš gyvenimo – Draženas Erdemovičius, Bosnijos serbų gretose įsitraukęs į karą Bosnijoje. Jis pats pasidavė baudžiamojo persekiojimo institucijoms dėl dalyvavimo žudynėse, per kurias žuvo šimtai [bosnių] civilių. Jį teisė Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai. Erdemovičius gynėsi, kad

Rozenkrancas ir Gildensternas – pirmyn į praeitį!

Rugsėjo 17-ąją, sekmadienį, Vilniaus senajame teatre įvyko rusų režisieriaus Jurijaus Butusovo spektaklis pagal Tomo Stoppardo pjesę „Rozenkrancas ir Gildensternas mirė“. Šis įvykis – tik dar vienas spektaklis lietuvių teatro padangėje, paskęstantis nostalgijos platybėse. Ar galime džiūgauti, kad išsaugome praeities tradicijas? Šiuo atveju abejoju. Spektaklis užduoda mums retorinį klausimą: ar šiandien *mimesis* – tai nebe pasaulio ir jo įvykių, o netikslus praeities meno atkartojimas? Spektaklio aprašyme pateikiamoje J. Butusovo biografijoje minimo ryškaus novatoriškumo, lydinčio režisierių nuo pirmųjų kūrybos dienų, nematyti. Sekmadienio vakarą jis neišlindo iš už seniai pažįstamo nekrošiško stalo.

Būtent už jo prisėsti režisierius pakvietė T. Stoppardą ir jo personažus, senuosius Hamleto draugus. Ši pjesė į teatralų rankas pakliuvo septintajame dešimtmetyje ir sukėlė atgarsį Vakarų, ypač Britanijos, scenose. Jaunasis T. Stoppardas pjesę pristatė 1967-ųjų balandį teatre „The Old Vic“. Beketišku absurdu apgaubtos situacijos tuo metu galėjo puikiai koreliuoti su užgimstančia postmodernizmo banga. Kūrinys būtų buvęs aktualus ir pirmajame, galbūt dar antrajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje. Visgi, žiūrint spektaklį šiltą 2023 metų rudens vakarą, prieš akis iškyla jau kažkur matyti eskizai. Taip, absurdiški juokeliai, intelektualiai sukonstruotas pjesės pagrindas dar kelia šiokių tokių susidomėjimą, bet labiau kaip istorinė perspektyva, dokumentinė medžiaga, į kurią pažvelgia besimokantysis. Ir stebėdamas visą vyksmą tyliai sau pasakai, perfrazuodamas Jeaną-Luca Lagarce'ą: „Tai tik (dar viena) pasaulio pabaiga.“

Spektaklio režisūra – praeities aidai, kurie per spektaklio pirmą veiksmą nugramzdina kūrinį į užmaršties liūną. Ant aktorių pečių nešamas atvėsusių žvakių vašuku aplipęs stalas tarsi plūduriuoja Letos tėkmėje, keliaudamas iš vienos scenos vietos į kitą, vis palikdamas baltus pėdsakus, iš kurių bandoma formuoti naujus objektus – kitas būties formas. Deja, jos tokios ir beformės – priešingos toms, kurias siūlė šviesaus atminimo Eimuntas Nekrošius. Kyla dilema dėl meno kūrinį, gimstančių iš ankstesnės produkcijos. Tai loterija, kuri monetos pavidalu suteikė vilties spektaklio pradžioje. Vis dėlto tai tik antrinė mintis, nes pirmiausia išnyra klausimas – kodėl rusų kalba? Ausyse skamba pastaraisiais metais jau įprasti tapę buvusio Rusų dramos teatro administracijos pasiaiškinimai. Pasak informacijos, pateikiamos teatro puslapyje, režisierius pasisakė prieš Rusijos vykdomą invaziją į Ukrainą, o ir dramaturgija angliška. Liūdna, bet šis paviršius nepaslepia senosios

manieros. Saviapgaulės moneta, kuria žaidžia teatro meno vadovybė, bet kuriuo atveju nukrenta jiems reikiama puse. Galbūt tai tikrasis postmodernizmas ir T. Stoppardo absurdas – laukiame Godo, išnyrančio iš po Klaudijaus kailinių; išeities taško. Reikia tikėti, reikia labai tikėti, kad iškėlus rankas iš dangaus imtų kristi mana, kaip sakė klasikas.

O originalas išlieka nepalietas. Mariaus Nekrošiaus scenografija, nors ir jau įprasta akiai, primena apie buvusį garbingą teatrą. Stebėdamas prisimeni „Inferno-Paradiso“, nors tądien lieka tik velniškasis *inferno*... Subtili estetika tarsi senas ir gerai pažįstamas šeimos gobelenas apgaubia sceną, pasijunti kaip grįžęs namo. Galėtų nieko ir neįvykti, o scenografija būtų iškalbinga. Papasakotų istoriją – tik šiuo atveju neneigiu aktorių darbo (apie juos kiek vėliau).

M. Nekrošius pats pasakoja T. Stoppardo istoriją, sukurdamas mūsų klasikinio teatro atmosferą. Tik ir lauki, kol iš už kampo išlįs senieji personažai, kaip tai padaro Valentinas Novopolskis, apsivilkęs improvizuotais kailiniais – „šūba“ – iš E. Nekrošiaus „Hamleto“, šiandien veikiau primenančiais pavasarinį vilniečio palatą. Scenografas leidžia režisieriui žaisti, bet J. Butusovas panyra į svajonių pasaulį taip giliai, jog žiūrovas lieka lyg dūsaujantis tėvas, atsirėmęs į sieną ir laukiantis, kol baigsis žaidimas.

Aktoriai režisieriaus ir scenografo reikalavimus vykdo įdėmiai išklaudydami. Dmitrijaus Denisiuko ir Igorio Abramovičiaus duetas profesionaliai bei energingai atlieka savo darbą, lydėdami vienas kitą po absurdo persmelktą spektaklio naratyvą. Užburtas personažų minties srautas išlaiko juos virš Letos vandens. V. Novopolskis įtaigiai kuria ryšį su publika, tik kartais trukdo pats jo išsakomas tekstas. Aktorius keliauja toliau už žodį. Galiausiai Arturo Svorobovičiaus Hamletas – kiek komiškas, verčiantis pasigesti būgnelio, į kurį jis kaskart galėtų suduoti, kai dialogas ir režisieriaus teatrinis žaidimas užstringa.

Nesinori rašyti paskutinius žodžius skambant liūdnei natei, bet privalu paminėti muziką. Garsų skambesys ir veiksmo neatitikimas, jų nesuderinamumas skausmingai kenkė spektaklio atmosferai. Galbūt gyvas muzikos skambesys ar bent suderinta muzikinių fragmentų tema būtų galėję padėti spektakliui sparčiau judėti pirmyn? O gal to ir buvo siekta – garsine eklektika išlaikyti absurdą?

Galiausiai norisi palinkėti šiam teatrui ir spektakliui toliau transformuotis, persvarstant praeitį, atmetant nostalgiją. Šiandien reikia kritinio žvilgsnio, akstino naujam žiūrovui ateiti į teatrą, kad vėliau nereiktų klausyti spektaklio žodžiais: „Kiek publikos? Mes du. Kaip publikos mažoka, kaip žinovų pakankamai!“

– IGNAS ZALIECKAS –

Dmitrijaus Matvejevo nuotraukos

Penkios knygos apie karą

► Atkelta iš p. 5

nusikalto verčiamas: tvirtino, esą jo vadas grasinęs, kad jei nešaudys į beginklius civilius, pats būsiąs nužudytas drauge su jais. Labai įdomu, kad teismas neginčijo šio fakto, jis sutiko, kad kaltinamajam buvo taikoma tokia prievarta. Bet, teismo teigimu, geriausiu atveju tai suteikė pateisinimą jo veiksams, bet ne tam, ką jis padarė. Kaltinamojo gynimasis, kad nusikalto verčiamas, padėjo sušvelninti bausmę, tačiau Erdemovičius vis tiek turėjo atlikti bausmę. Būtent šitaip, mano manymu, turėtume aiškinti tokias bylas.

– Ar tokia ir Jeffo McMahano pozicija?

– Šiuo konkrečiu klausimu yra daug subtilių niuansų, bet iš esmės būtent taip suprantu McMahano poziciją. Yra dar du jo aptarti dalykai, labai svarbūs ir svarūs. Vienas iš jų susijęs su nekombatantais. Iš McMahano dėstymo išplaukia, kad nekombatantai ne visada apsaugoti nuo nužudymo, kaip įprasta manyti. Kaip gali būti nužudytas tiesioginis neteisingo karo dalyvis, lygiai taip pat ir nekombatantas dėl reikšmingo savo indėlio į neteisingą karą. Lengviausia tai iliustruoti vadovo civilio, kuris įsako kariuomenei pradėti karą, pavyzdžiu. Bet yra ir kitų pavyzdžių, tarkim, ryškiausias – nacistinės Vokietijos pramonininkų atvejais – „IG Farben“, „Krupp AG“ kompanijų vadovai buvo teisiami už dalyvavimą agresijos ir genocido nusikaltimuose. Yra ir kitų labai, labai sudėtingų atvejų. Kaip, tarkim, žurnalistas, kursantis rasių neapykantą? Sakyčiau, Ruandos [radijo stoties] *Libre des Mille Collines* žurnalistai, transliavę bjaurius neapykantą tutsių atžvilgiu kurstančius prane-

šimus, lyginę juos su tarakonais, kuriuos reikia galabuti, buvo teisėtai patraukti atsakomybėn. Tada prisiminkim piliečius, kurie balsuoja už karą ir kurie už tai moka. Štai čia pasidaro be galo keblu.

– Taip pat ir piliečiai, kurie nebalsavo už tokią įvykių eigą. Jie vis dar yra tos šalies piliečiai: ar jiems taikytina kolektyvinė atsakomybė?

– McMahanas, kaip ir aš, labai atsargiai žiūri į kolektyvinę atsakomybę. Mano atveju tai susiję su kosmopolitizmu – požiūriu, kad kiekvienas žmogus yra svarbus, nepaisant jo priklausomybės kokiai nors grupei, todėl kolektyvinė atsakomybė savaime kelia susirūpinimą, nes padaro tave pažeidžiamą ir užkrauna našta vien dėl to, kad priklausai tam tikrai grupei, o ne dėl to, ką iš tikrųjų padarei.

– Gal paaiškintumėte truputėlį išsamiau, kodėl, jūsų nuomone, Jeffo McMahano knyga „Žudymas kare“ tokia gera?

– Ji puiki, nes šioje nelabai ilgoje knygoje vykusiai išskleista labai stipri tezė. Atmetant tezę, kad kareiviai moraliniu požiūriu yra lygiaverčiai, pateikiamas savas aiškinimas, kada kareiviams ir net ne kareiviams leistina žudyti kare. Visa tai išdėstyta itin aiškiai ir analitiškai tiksliai. Gindamas savo požiūrį, McMahanas pateikia įdomių pastabų apie nekombatantus. Be to, knygoje gausu įžvalgų, kurias teisingo karo teoretikai tebesvarsto iki šiol, pavyzdžiui, susijusių su įvairiomis karo proporcinių sampratomis. Ir ši knyga nepaprastai sąžininga. Pasakyti, kad esama nekombatantų, tradiciškai laikomų neliečiamais, kuriuos iš tikrųjų būtų galima žudyti, reikia didelės drąsos. Tiesą sakant, už šiuos žodžius McMahanas nuolatos puolamas. Žaviuosi filosofais, kurie pasirenę nenuilstamai ir kruopščiai tyrinėti, kur nuves jų

argumentai, ir kurie nebando išvengti kontroversiškesnių tų argumentų implikacijų, išsisukinėdami nuo klausimo. Štai kodėl manau, kad tai nuostabi knyga.

– Paskutinis klausimas. Jūsų, Jeffo McMahano ir kitų pažiūrų, kurioms pritariate, pagrindas yra samprata, kad visi žmonės vienodai lygūs. Deja, tokia kosmopolitinė prielaida nėra plačiai paplitusi. Daugelis žmonių aištingai priskiria save tam tikroms grupėms: nacionalinėms, rasišioms, gyvenamosios vietos, futbolo komandos gerbėjų ir t. t. Tribalizmas – itin paplitęs reiškinys. Kaip priartėti prie bendražmogiškumo pripažinimo?

– Tik žingsnelis po žingsnelio, pasitaikius progai žmones skatinant formuluoti savo poziciją, kiek toli jie pasirengę žengti. Viena iš mano mėgstamiausių šios medžiagos dėstymo strategijų – duoti studentams labai garsų [filosofu] Williamo Godwino degančio namo pavyzdį. Godwinas siūlo rinktis, ką gelbėsite iš gaisro: kambarinę ar arkivyskupą Fėneloną? Savo studentams pateikiu pakoreguotą šio atvejo variantą: reikia pasirinkti, ar gelbėsi savo tėvynainį, ar kažkokį tolimą svetimą. Visa kita vienoda: abu vienmečiai, nė vieno iš jų nepažįstate asmeniškai. Įdomu tai, kad žmonės, kol nesusiduria su tokiu bekompromisium pasirinkimu, sakys, kad mes vadovaujamės nacionalistinėmis paskatomis ir pan. Bet va šiuo konkrečiu atveju rasis kur kas mažiau žmonių, nei galėtum manyti, kurie teigs, kad jie moraliai įpareigoti gelbėti tėvynainį vien dėl to, kad jis tėvynainis. Kai žmonės prispiriami rinktis, tas prisiskyrimas grupėms gali pasirodyti besąs ne taip jau giliai išsiskynęs. [...]

SOLVEIGA MASTEIKAITĖ

Negudri poezija

•

aš noriu namo iš šviesos
kabočių užrašas virš durų
„nesibelskit eikit tiesiai“
jėjus ten visų pirma matytųsi širdis ir akys
karūnos, herbai ir kiti žaislai – tiktai juokais, dėl grožio
šviesos name mama lengvai įvertų siūlą
ir paukščiai – nes nėra kur atsitrekti – visur paukščiai!
ten išmintis matytųsi kiaurai kaip ir beje kvailystė
ir jos abi beje laiku ir vietoj
tenai, tarp pomidorų ir drugių
aš meilės kankiniui ištraukčiau ietį
galų gale
pavargus nuo savų tamsių darbelių
tenai tamsa galėtų pailsėti

o antro namo noriu iš tamsos
ten užrašyčiau „nesibelskit eikit tiesiai“

•

duonos ant duonos
akmens ant akmens
cukrinio gaidelio ant pagaliuko
sniego balto kaip sniegas

•

mano tunelio gale tamsa
ar suprantat, apie ką aš čia, tamsta
nenoriu būt įkyri, bet prašau
dvi minutes šalia pastovėsiu
gražus jūsų ciuciukas, kiek metų
gerai, duokit braškes paimsiu
plius gal turit man ką patarti
gal galit pabūti man artimas
taip, bandžiau apkabinti medžius ir žmones
tik pažiūrėkit, kas juos ištiko

nebūtašis laikas

iššvaistytas laikas
laikas, kai nieko nenuveikėm
nieko neapkalbėjom, nesutarėm, neišmokom, netapom
štai kas tame laikrodyje, kuris kaba ant sienos ir netiksi
kurį spyrijuosi nešti taisyti

pavasario vėjas

plazda mintys tegu plazda
pučia vėjas tegu pučia
pasakyk man, ką galvosi
po dviejų minučių

šitas vėjas dar nešiltas
nebešaltas tuo pačiu
pasakyk man, ką galvosi
po dviejų minčių

aš norėčiau jo nejausti
bet vis tiek aš jį jaučiu
pasakyk man, ką galvosi
po dviejų mirčių

•

ilgos nuo ilgesio rankos
ilgiuosi
norisi glaustis myluotis guostis
tyliai sakyti prašom ir ačiū
dievo danguj
tvenkinyje ančių

•

alio, kaip tu šiandien, mylimoji?
žinai, negaliu kalbėt dabar
net su manim?
su tavim ypač
bent pasakyk, kaip esi apsirengusi...
mm... klausyk, pasuksi vėliau,
čia pilna žmonių, nepatogu
tai tu jiems pasakyk, kad kalbi su manim
sakiau šimtą kartų, jie netiki, dieve

•

kas pasakė ei
jis pasakė ei
berniukas mėlyna striuke
papasakok, koks jo veidas

•

kaži ko skauda širdį dešinėje pusėje
o gal net abi iškart

•

atsitūpusi kaip varlė
bet ne varlė
panaši į mažą piktą mergaitę
ji liuoksi truputį šonu
ir viską gadina
savo ilgomis rankomis
nagu perbrėžia stalą, kurį nulakavau
veidą, kurį nutepiau tonine pudra
ji rodo nepadorius gestus
jos vardas Ainus
ji trikdo mane
mūsų panašumu

•

didžiulio lauko vidury
ant savo delno dievas paėmė mane
kalbėjo švelniai:
– gal visko nemačiau,
tačiau žinau svarbiausia, to užtenka
kad stengeisi mylėt
kad klydai
ir kad šokai
nuo šiolei būk laisva

kaip jaučiasi malonė?
na, batelis nebespaudžia, ačiū dievui
ir mažumėlę vienišoka...

•

kokių čia ėmusių priemonių
nes juk imtis priemonių reikia
atsakingas suaugusiojo gyvenimas
pasižymi kuo kuo, o priemonėmis
jei tu nori tik imtis imčių
kaip kokia meška ar imtynininkas
arba jei neatsinešei priemonių
eik atsistok po medžiu
ir gerai pamąstyk apie savo primityvumą

•

kur dingio tas vakarykštis gerumas
tas visko svaigumas meilumas lengvumas
svarbiausia svarbumas
kartais būna tokių dienų kai atrodo
kad kitokių jau nebus

•

mano džiaugsmas nebe tavo
tavo skausmas nebe mano
tavo ūsai nebe mūsų
kas galėjo to nebus
šitą skausmą aš iškęsiu
šitą džiaugsmą aš praleisiu
bet nuo gėdos
kad iš baimės
nesušokom savo laimės
aš norėčiau pasislėpti
už plaktukų už vinių

•

mano šios dienos malonumas klausytis lietaus
balkonas atvertas
didžiulis kosmomeiluzis
šnibžda man tikrą tikrovę
į ausis į plaukus į nugarą
ir staiga plonas cyplus miao
mažas kačiukas kieme
jis be abejo šlapias ir be abejo neišgyvens
ir viskas be abejo amžinai sugadinta
nes neisiu neieškosiu nesinešiu namo nesirūpinsiu
nebūsiu viena iš tų bausių senių su dešimtimis kačių
viena iš tų pavojingų neužpelenguojamų senių
kurias myli kosminis mylimasis

•

staiga surūdijo peilis
iš nerūdijančio plieno
staiga pienas surūgo
iš nerūgstančio pieno
sako, kad niekas nevyksta staiga
todėl nebuvau pasiruošus
čia buvo mūsų pušis
staiga šimtmetis uosis

•

šiuo metu kažkaip nebe šokiai
nebe vynas ak nebe laužai ne beržai
geriau aš ateisiu rytoj
mes vėdinsime kambarius
klosime lovas
rinksim šukes
plausim indus
prausimės
skirsimės
su vienos nakties mylimaisiais
grąžinsime ką pasiskolinom
jūs galėsite man papasakoti
kaip šėliojote
aš sakysiu
kad žaviuosi jumis, gal net pavydžiu
aš jau nebe tokia jauna, ne, net širdyje, ypač ne širdyje
aš esu geras antros dienos svečias

vienišos vilkės mintys bidzenant takeliu

mintys velkas
jis ne vilkas
o jei vilkas
tai ne tas kur mano vilkas
smulkios mintys
plikos pilkos
tarsi kulkos
arba kilpos

•

tų varnėnų kurie jau turėjo savo vardus
šį pavasarį ne, nebe
tas kelias kuris anksčiau išvesdavo prie ežero
nebeišveda
tas kilnus amžinai atsidaavęs žmogus
jau kuris laikas nebeamžinai
tas dievas kur turėjo būti teisingas bet visų pirma švelnus
pašiaušė savo keterą ir nusisuko
tas kažkas galvoje vietoj vėjo vietoje muzikos
šaltas ir metalinis kur sako
niekas tau nepadės
va čia tai jau stop
niekas padės labiausiai

•

duonos ir katinų duok mums
dūmų ir kaminų imk iš mūsų

•

esančių netoliese
liemenėlės atsisega
krūpčioja flamingai
aš mušu būgnus mušu būgnus
ramybės ramybės ramybės!

ANAMIKA

(g. 1961)

Pirmasis moters apsisojimas užsienyje

Ji įėjo į viešbučio kambarį!
Labai šiltai
paspaudė ranką savo vienatvei!
Kambarį gaubė
aklina tarsi šulinio tamsa,
taip pat tamsu buvo ir jos viduje!
Apgraibomis apėjo visas sienas,
tačiau šviesos jungiklio niekur nerado!
Durys liko plačiai atvertos,
ji ir toliau kliovėsi iš lauko sklindančia šviesa!
Pro šalį einantis liokajus,
pamatęs ją už pravirų durų,
pajuto jos sutrikimą
ir uždarė duris!
Vos užsivėrus durims
šviestuvuose tarsi tūkstančiažiedis lotosas pražydo šviesa!
„Koks ryšys tarp uždarytų durų ir šviesos?“ –
pagalvojo ji.

Ant lovos čiužinio prigulus
kažkur stuburo gelmėse dilgtelėjo
šiaudinis namų kilimėlis?
Nejau kiekviena moteris yra princesė?
Kuriai net ir ant septynių čiužinių gulint
duria
kažkoks archajiniuose prisiminimuose
įstrigęs žirnis?

Turėjo daug skaitinių,
tačiau ėmė skaityti telefonų knygą,
norėdama sužinoti
tikslią tarptautinių
skambučių kainą.
Tuomet trims skambučiams
išleido visus dolerius!
Visų pirma paskambinus savo vaikui pasakė:
„Hello, hello, bete*“, –
juk pamenu, kaip man kraunantis daiktus
lagamine užsnūdai...
Labiausiai ilgiuosi tavęs,
tu esi mano mylimiausias!“
Paskutines dvi eilutes ji ištarė ir
biure sėdinčiam, bergždžiuose apmąstymuose
paskendusiam tėvui
bei įsitempusiai, virtuvėje indais barškinančiai mamai!

Staiga ji buvo pačiupta.
Ir pastatyta Dievo akivaizdoje:
kaip iš vienos burnos
trims skirtingiems žmonėms
galima ištarti tuos pačius –
„Tu esi mano mylimiausias!“
Tai juk visiškai apgaulė,
labiausiai reiškia labiausiai!
Tačiau tuomet Dievas padėjo savo plunksną
ir tarė:
„Ji yra moteris, ji nieko klaidingai nepasakė.“

* Sūnus (*hindi*).

Autobuso bilietas

Prigrūstame autobuse
daug nuveikiama nejudinant kojų.
Tarp nutolusių akių vyksta pokalbiai
ir iš rankų į rankas perduodamos keliauja monetos,
taip iš nepažįstamųjų rankų pasistato
unikaliausias pasaulio tiltas!
Kaip yra pasakęs Biharis*, –
dvieilio tiksliai nepamenu, –
tačiau esmė ta,
kad dideliame susibūrimė
iš tolo vienas į kitą žiūri
du įsimylėjęliai,
jų akims susitikus abudu
iš džiaugsmo nusijuokia!
Pilnoje žmonių salėje
pažįstamų akių slapas pokalbis –
didžiausias pasaulio romansas,
taip maniau iki šiandienos.
Tačiau šiandien atrodo, kad galbūt
ši autobusuose pastebima
nepažįstamų akių brolybė –
dar gilesnis, dar archajiškesnis
romansas tarp žmogaus ir pačios žmonijos!

* Indijos poetas (1595–1663), priskiriamas hindi vėlyvųjų viduramžių literatūros (kitai *ritikāl*) laikotarpiui.

Gretos Ciūnytės nuotrauka

Abejonė

Abejonė –
mažas paukštukas,
susiukęs lizdą
kaliausės krūtinėje,
tupi ant kaliausės pečių čirkšdamas.
Melsvas bei gelsvas šis paukštis!
Melsvas, lyg per nugarą
ruožais būtų nusidriekę
rykštės,
gelsvas, tarytum pirmos jaunikio
priekaištų tirados išsigandusi mergaitė!
Pageltusi, tačiau ryžtinga,
miela savo užsispyrimu!

Kaliausė pakelia pečius iš pykčio.
Tačiau tą naktį, kai ima šalti,
jos veidą-ąsojį apgaubia nerimas
ir klausia griausmingai senu balsu:
„Mano medinės gyvasties viduje
tarsi neišreikšta baimė esi apsigyvenęs tu, paukštuk,
juk esi gyvas, sakyk – taip ar ne?“

Paukštukas atsako: „Aš esu, esu čia.
Kaliause mano, esu gyvas
tavo suplyšusio palto kišenėje,
esu gyvas, laikausi, kaip ir viltis laikosi,
nors ir pasaulis apsisverstų,
gyvas, nepaisant niekadės nesurandančio ir
to, kas niekadės nebūna surasta.“

Vertimas

Žmonės tolsta
tolyn vienas nuo kito,
žmonės eina tolyn
ir vis plečiasi
mano aplinkoje „erdvė“!

„Erdvė“ versiu
į „kosminę erdvę“, ne į „išsiplečiančią“,
nes joje ką tik paleidau savo skraidančiasias lėkštes.

Ačiū laikui,
kad mano laikrodžio sustojo,
ačiū langui,
kad už jo metalinių strypų
tupi perintis paukštis!
Kad ir kas kur yra, viskam ačiū,
kad šiuo metu manyje yra viskas,
ir visame po truputį esu aš!

Švilpia harmoniumo melodija
mano tuščių namų!
Šiame „tuščiam“ laike
susikauptė daug reikalų.

Dabar man teks atlikti
namuose besimėtančių
purvinų rūbų vertimą
į vandens kalbą,
paskui išversiu
nešvarias lėkštes

į kurios nors baltos gėlės žiedlapius,
tuomet stabtelėsiu ir pagalvosiu,
ar kada sugebėsiu
putų kupiną kriauklę
išversti į kokią ragą*?

Iš tiesų: visus šiuos namus
noriu išversti
į kitą kalbą,
tačiau ar rasiu kitą kalbą,
be tos, kuria kalba mano vaikai?

Ir galiausiai ateis vakaras,
ir šio vakaro vertimas
bus toks, kad atsistosiu
bei atitrauksiu užuolaidas!
Paskutinės šviesos skeveldros
akimirka užpildys
visą erdvę
ir tuomet šios erdvės vertimas bus
ne „kosminė“, bet „išsiplečianti“,
tik išsiplečianti!

* Raga – pamatinė indų klasikinės muzikos sąvoka, nusakanti kūrinių melinę ir derminę struktūrą.

Prausimasis

Iš lėto
nuo mano pečių
nuslenka namai,
pamažu nuslenka mano oda!
Šie mano drabužiai
priešais mane
ant kelių suklupe sako,
kad dabar jau gana:
„Bus nuplauta visa žemė,
tuomet tam, kas liks,
tam nereikės nei namų,
nei pačios odos!“

Žaislinis mėnulis

Glostydama mus
močiutė dažnai
užsimiršus
pradėdavo kalbėti su
debesų apsuptu mėnuliu:

„Kaip nėščia moteris
tampa namais savo vaisiui,
taip ir tu savyje priglausk visą Žemę, o Mėnuli!
O dieviškasis Soma*! Besauli,
nusėsk į vandenų vidų,
kaip vanduo nusėda, įsigerdamas į vaistažoles,
kaip tvirtas apsisprendimas širdyje – nusėsk!
Priglausk savyje visą Žemę!“

Kažkada vaikystėje girdėti dalykai
dabar nusėda širdyje,
tarsi mėnulis vandenyse,
vanduo – vaistažolėse, apsisprendimas – širdyje!

„Širdis – tai Mėnulio namai!“ –
sakydavo močiutė.
„Paviršiuje esti triukšmas, toks akinantis.
Tačiau širdyje trykšta fontanas
Amritos**!“

Keturiasdešimt metų ilgų prabėgo,
tačiau, močiut, kodėl aš
net vieną akimirka to neišgyvenau?

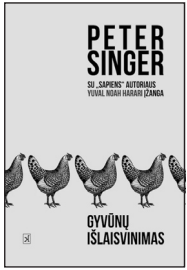
Ar tu save taip linksminai / raminai / guodei,
žaisdama dievų vardais?
Ar tik šiaip kažką dainuodavai,
siekdama išlaikyti savo trapią laimę?
Kaip ir nėščia moteris
pasitelkus visą savo pusiausvyrą
priglaudžia įsčiose vaisių,
taip ir tu savyje priglaudei tiek kantrybės!

* Soma – vedose minimas vienas iš mėnulio vardų ir legendomis apipintas sakralinis gėrimas.

** Amrita – indų mitologijoje nemirtingumo eliksyras, dievų nektaras (ambrozija), užtikrinantis jų nemirtingumą.

Peterio Singerio moralės dvilypumas

Peter Singer. Gyvūnų išlaisvinimas: nauja požiūrio į gyvūnus etika. Iš anglų k. vertė Tadas Juras.
V.: Kitos knygos, 2020. 384 p.

Prieštariną vertinamo australų filosofo Peterio Singerio knyga „Gyvūnų išlaisvinimas“ pirmą kartą pasirodė 1975 metais (šiam vertime yra dviejų knygos leidimų, pasirodžiusių 1975 ir 1995 metais, įvadai). Kaip rodo šio veikalų paantraštė, jame koncentruojamasi į etinius klausimus, liečiančius žmonijos santykį su nežmogiškoms gyvybės formomis ir to santykio kismą.

Šis veikalas, galima sakyti, pateikė gaires ir padarė didžiulę įtaką gyvūnų teisių judėjimams bei jų skleidžiamoms idėjoms. Filosofas išryškina būtinybę „politizuoti“ problemas, susijusias su gyvūnų išnaudojimu ir skausmingais eksperimentais (p. 150). Nors, anot Singerio, teisių sąvoka yra „patogi politinė santrumpa“ (p. 46), jis tvirtina, kad žiaurus elgesys su gyvūnais turi būti iškeliamas į viešumą, tapti neatsiejamas nuo priimamų įstatymų, pakeičiančių nežmogiškų būtybių gyvenimo sąlygas. Akivaizdu, kad žmonijai būtina persvarstyti savo santykį su gyvūnija, tad ši knyga yra aktuali, kita vertus, kaip bus matyti, siekis pakeisti esamą situaciją, kad ir kokia ji nepalanki būtų, jima pavojų nuklysti į kraštutinumus.

Pirmiausia reikėtų akcentuoti, kad autorius kalba apie lygybę, kuri, jo žodžiais, „yra moralinė idėja, o ne fakto tvirtinimas“ (p. 41). Tai reiškia, kad etinis lygybės principas yra grindžiamas ne tam tikrais intelektualiniais ar fiziniiais gebėjimais, o reikalavimu atsižvelgti į kito interesus: „Nėra jokios logiška įtikinamos priežasties manyti, kad faktiniai dviejų žmonių gebėjimų skirtumai lemia, kaip labai turėtume atsižvelgti į jų poreikius ir interesus“ (ten pat). Filosofas kalba ne apie žmonių vienodumą, bet apie vienodą rūpinimąsi jų poreikiais ir atitinkamas rūpinimosi išraiškas. Kitaip tariant, išsivaduoja iš tam tikrų mokslinių argumentų ir netgi filosofinių svarstymų apie teises, veikia kalbama apie lygybę ne remiantis genetinėmis įrodymais ar rasės bei lyties charakteristikomis, bet susikoncentruojant į interesus. Tai Singeriui leidžia nagrinėti rūšizmo (angl. *speciesism*) reiškinį, kurį jis sugretina su rasizmu ir seksizmu.

Terminas „rūšizmas“ yra sugalvotas Richardo Ryderio, bet jį išpopuliarino Singeris: „Rūšizmas“ – šis žodis nėra itin patrauklus, tačiau geresnės sąvokos nesugalvoju, – tai išankstinis nusistatymas ar šališka pozicija savo rūšies naudai, kai kitų rūšių nariai statomi į žemesnę padėtį“ (p. 43). Rūšizmas, pasak Singerio, turi gilią šaknis Vakarų mąstymo tradicijoje senovės graikų filosofijai susijungus su judaizmu ir krikščionyste. Riba, įsteigta tarp žmogaus ir gyvūno, ypač išryškėja Aristotelio ir Tomo Akviniečio mąstymo sistemose, galop išsiskleidžia René Descartes'o mechanicistinėje filosofijoje. Dažniausiai gyvūnai nuvertinami atsižvelgiant į jų negebėjimą racionaliai samprotuoti ar kalbėti, tad Singerio kritikos taikiniu tampa klasikinėje filosofijoje įtvirtinta skirtis tarp žmogaus ir gyvūno bei įsi-

tikinimas, kad žiaurus elgesys su gyvūnais parodo, koks mūsų elgesys bus su žmonėmis. Anot autoriaus, tokie nuogaštavimai nieko bendro su etiniu įsipareigojimu gyvūnams neturi, nes galvojama tik apie žmogaus gerovę. Singeris skatina suvokti tai, kad žiaurus elgesys su kitomis jusliomis nežmogiškoms būtybėmis savaime yra blogis, o ne dėl to, kad kelia grėsmę žmonėms.

Kalbėdamas apie gyvūnų interesus, Singeris remiasi Jeremy Benthamu, kuriam gyvūnų gebėjimas kentėti tampa esminiu bruožu. Antrindamas Benthamui, Singeris tvirtina: „Gebėjimas jausti kančią ir džiaugsmą yra būtina bet kokių interesų sąlyga, nes jeigu ši sąlyga nėra išpildyta, kalbėti apie interesus nėra jokios prasmės“ (p. 45). Būtent skausmas, kurį išgyvena jusli būtybė, nesuteikia jokio moralinio pasiteisinimo ir neišvaduoja iš atsakomybės to, kuris tą skausmą suteikia. Tad žmogus, nepaisantis šių dalykų, savuosius, net ir niekingiausias interesus iškeliantis aukščiau už kitos juslios būtybės interesus, yra laikomas rūsistu: „Dauguma žmonių yra rūsistai, nes yra pasirengę sukelti gyvūnams skausmą, kokio dėl tos pačios priežasties nesiryžtų sukelti žmonėms; rūsistai dauguma žmonių yra ir tuo atžvilgiu, kad žudo kitus gyvūnus, nors žmonių dėl tų pačių priežasčių tikrai nežudytų“ (p. 56–57). Filosofas išryškina vienodo rūpinimosi skirtingomis formomis būtinybę: rūpinimasis turėtų kilti atsižvelgiant į konkrečią situaciją, o tokie gebėjimai kaip kalbėjimas ar racionalus mąstymas negali apriboti mūsų rūpinimosi, nes skausmą jaučia ir kalbantys žmogus, ir nekalbantys gyvūnas. Jei šiuo teiginiu suabejojame, vadinasi, turėtume suabejoti ir kūdikio, kuris dar nekalba, skausmo pojūčiu. Tiesa, atsakė rūšizmo, pasak autoriaus, nebūtinai visų gyvybes turėtume vertinti vienodai, o nuo didelių klaidų galime apsisaugoti gerbdami gyvūnų ir panašaus mentalinio lygmens žmonių gyvybes (p. 60–61). Tačiau Singerio pozicija asmenų, turinčių proto negalią, atžvilgiu yra, švelniai tariant, abejotina. Jau vien tai, kad jis neatmeta eksperimentų su proto negalią turinčiais žmonėmis galimybės, rodo, kad tuo, ką jis vadina „rūsistiniu mentalitetu“, nėra lengvai atsikratoma:

Kadangi rūsistinis šališkumas yra toks pat nepateisinamas, kaip ir rasistinis ar nacistinis, jokio eksperimento negalima pateisinti, jei jis nėra toks svarbus, kad būtų pateisinama vykdyti jį su žmogumi pažeistomis smegenimis.

Šis principas nėra absoliutus. Nemanau, kad atvejai, kai būtų pateisinama eksperimentuoti su protiškai atsilikusių žmogumi, yra neįmanomi. Jeigu išties būtų įmanoma bent keletą gyvybių išgelbėti eksperimentu, kuris atimtų tik vieną gyvybę ir nebūtų jokio kito būdo tas gyvybes išgelbėti, eksperimentuoti vertėtų. Tačiau tokie atvejai būtų itin reti.

(p. 139)

Viena vertus, Singeris teigia, kad gebėjimas kalbėti ar protauti nenulemia rūpinimosi jusliomis būtybėmis, kita vertus, šaltakraujiškai tvirtina, kad asmenys, turintys proto negalią, kritiniais atvejais galėtų būti naudingi kitų gyvybių labui. Bet ar moraliai pateisinama su asmeniu, negalinčiu priimti sprendimo, atlikti eksperimentus? Filosofas, beje, ne visus žmones laiko asmenimis.

Įdomu, kad nors Singeris lygybės principą grindžia atmesdamas būtinybę atsižvelgti į konkrečios būtybės gebėjimus, t. y. jis tvirtina, kad skausmo pojūtis nepriklauso nuo jį patiriančios juslios būtybės fizinių ar intelektualinių sugebėjimų, pripažįsta, kad gyvenimo vertė priklauso nuo būtybės savybių (p. 61). Taip Singeris brėžia pavojingą ribą, kai iškyla klausimas, kieno gyvybę reikia gelbėti. Dažniausiai, nurodo autorius, renkames ateitį planuojanti ir abstrakčiai mąstyti gebanti individą, o ne gyvūną. Tai Singeriui atrodo neginčytina, tačiau jei žmogus neturi minėtų savybių, kartais, jo teigimu, yra teisinga priimti priešingą sprendimą:

Paprastai, pirmumą teikdamas žmogaus, o ne kokio kito gyvūno gyvybės gelbėjimui, remiuosi normaliam žmogui būdingomis savybėmis, o ne vien fakto, kad jis priklauso tai pačiai rūšiai kaip ir aš. Štai kodėl mąstydami apie savo rūšies narius, kuriems stinga normaliam žmogui įprastų savybių, nebegalime tvirtinti, kad jų gyvenimas visada yra vertingesnis už kitų gyvūnų gyvenimą.

(p. 61)

Singerio rūpestis dėl įvairių gyvybės formų keistai koreliuoja su individų skirstymu į „normalius suaugusiuosius“ ir turinčius proto negalią. Pavyzdžiui, Singeriui nėra lengva pasakyti, kam skirti vienintelę likusią vaistų dozę nuo skausmo – „normaliam suaugusiajam“ ar proto negalią turinčiam žmogui, bet gyvybės ir mirties klausimas jam atrodo lengviau išsprendžiamas pastarojo nenaudai (p. 60–61). Kitaip tariant, protinę negalią turinčio žmogaus teisę gyventi kvestionuojama, laikantis tų pačių schemų, kurias autorius siekia paneigti. Taigi norėdamas parodyti rūšizmo nepagrįstumą, Singeris pats pakliūva į tokio mąstymo spąstus. Suplakdamas gyvūniškas gyvybės formas su žmogiškoms ir taip siekdamas atskleisti ribos tarp jų problemškumą, autorius brėžia skirtį tarp to, ką laiko asmenimis ir ko nelaiko. Neatsitiktinai kai kurių oponentų jis yra apibūdinamas kaip racionaliai grindžiantis neįgalių žmonių ir kūdikių diskriminaciją. Ypač filosofas užsipuolamas dėl teiginio, esą moraliai pateisinama nužudyti neįgalų naujagimį, nes jis, anot jo, nėra asmuo, kuriam būdingos tokios savybės kaip savimonė ir savarankiškumas. Veikale „Praktinė etika“ Singeris tvirtina, kad kūdikis neturi valios egzistuoti kaip kitos save suvokiančios būtybės, o skirtumą tarp neįgalaus ir „normalaus“ kūdikio žudymo lemia net ne pastarojo teisę gyventi, o kiti su žudymu susiję aspektai (*Practical Ethics*, Cambridge University Press, 2011, p. 160–161).

Grįžtant prie knygos „Gyvūnų išlaisvinimas“, neatrodo neproblemiškos paralelės tarp rasizmo, seksizmo ir rūšizmo. Pasak Singerio, diskriminacijos paneigimas rasės ir lyties atžvilgiu neturi tvirto pagrindo, jei neatmetame rūšizmo. Jis sugretina rasizmą, seksizmą su rūšizmu, teigdamas, kad kai susikerta rasių ar lyčių interesai, rasistai ir seksistai iškelia aukščiau savuosius, o rūsistai laikydami save aukštesniais už kitas gyvūnų rūšis taip pat pirmenybę teikia saviesiems interesams (p. 46). Knygos pabaigoje

Nukelta į p. 15 ►

TEKSTAI NE TEKSTAI

Noriu parašyti knygą ir išpopuliarėti.

sutarta!

Man visai nepatinka tai, ką parašiau. O jei neišleistume knygos, vis tiek gausčiau honorarą?

Ne?

Gerai, bet gal tada mano pavardės nedėkim ant viršelio?

VARDENĖS PAVARDENĖS KNYGA!

Jūsų knyga idealiai atskleidžia Vakarų civilizacijos sugedimo lygį!

Aš visai ne tai turėjau omeny...

Na, bent jau išpopuliarėjau. Dabar galiu rašyti tai, kas man iš tiesų prie širdies.

NAUJA VAKARŲ CIVILIZACIJOS KRITIKĖS KNYGA!

Peterio Singerio moralės dvilypumas

► Atkelta iš p. 10

Singeris kalba dar radikaliau: „Šios knygos šerdį sudaro teiginys, kad diskriminuoti būtybes vien dėl jų rūšies yra išankstinio nusistatymo forma, tiek pat amorali ir nepateisinama kaip diskriminacija rasės pagrindu“ (p. 331). Ir dar: „[...] rimtai žiūrėdami į moralę turėtumėte atsisakyti rūšistinių praktikų savo gyvenime ir pasipriešinti joms už jo ribų. Priešingu atveju neveidmainiaudamas negalėtumėte kritikuoti nei rasizmo ar seksizmo“ (p. 332). Kalbant labai primityviai, viena pagrindinių knygos minčių yra tokia: jei nesirasistas ar seksistas, nebūk ir rūšistas. Bet reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, pavyzdžiui, plėšrieji gyvūnai neturi pasirinkimo, nes tam, kad išgyventų, privalo žudyti. Taigi jie negali priimti moralinio sprendimo ar būti atsakingi (į tai atsižvelgia ir Singeris, tvirtindamas, kad šis faktas nuo moralinės atsakomybės neatleidžia žmogaus), bet vargu ar tuomet dera lengvabūdiškai gretinti rasizmą ir seksizmą su rūšizmu.

Vis dėlto išsakytos abejonės nepaneigia knygos, kurioje išryškinama takoskyra tarp gyvūnų kančios ir jų nužudymo, svarbos. Remdamasis gausia medžiaga, mokslininkų ataskaitomis ir straipsniais Singeris skaitytojams atveria duris į šurpią gyvūnų kasdienybę ir su jais vykdomų eksperimentų žiaurumą XX amžiaus laboratorijose, chemijos bendrovėse ir kitose institucijose. Autoriaus tikslas – parodyti vykdomų eksperimentų, sukeliančių nepakeliamas kančias beždžionėms, šunims, katėms, triušiams, pelėms, žiurkėms ir kt. gyvūnams, beprasmiškumą. Pateikdamas įvairius pavyzdžius, Singeris atskleidžia, kad instrumentinis požiūris į gyvūnus viso labo prilygina juos mėgintuvėliams ir kitai tyrimams reikalingai įrangai: „Laboratorija šiuos „įrankius“ gali vertinti kaip ir kitą pinigų kainuojančią įrangą, tačiau eksperimentuose ir ataskaitose apie juos akivaizdžiai atsispindi beširdiškumas“ (p. 96). Nors pačiam Singeriui svarbu ne demonstruoti atjautą, o racionaliai ir logiškai pagrįsti savo poziciją, aprašomi atvejai empatiškam, sadistinių polinkių neturinčiam asmeniui gali sukelti aibę emocijų. Tiesa, autorius neatmeta fakto, kad eksperimentai atskleidė panašumą tarp žmogaus ir gyvūno fiziologijos, o tai praverė panašumo tarp žmogaus ir gyvūno įsisaugojimui (p. 281).

Kita problema, į kurią susitelkia filosofas, yra intensyvioji arba pramoninė gyvulininkystė, pienininkystė, išstūmusios iš rinkos smulkiuosius ūkius. Jis aptaria ir tokius aktualius klausimus kaip gyvulių transportavimas, technologijų įtaka gyvulininkystės verslui, genų inžinerija ir t. t. Singeris primena, kad knygelėse, skirtose vaikams, idiliškai vaizduojami ūkiai neturi nieko bendro su pramonine gyvulininkyste, antisanitarinėmis gyvulių laikymo sąlygomis, ankštais narvais ir gardais bei kanibalizmu. Aprašydamas gyvulių, auginamų pramoniniuose ūkiuose, sąlygas, autorius pabrėžia, kad natūrali gyvūnų elgsena, pavyzdžiui, poreikis kedentis plunksnas ar išsilaižyti kailį, yra įgimta, todėl ankštuose narvuose ir garduose tūnantys, net apsisukti negalintys gyvuliai siaubingai kenčia. Dėl šios priežasties Singeris siūlo atsisakyti gyvulinės kilmės produktų, nes vegetarizmas jam yra vienintelė boikoto forma.

Singerio teigimu, atsirandant vis daugiau vegetarų, pramoninė gyvulininkystė laipsniškai silptų, tad į gyvulininkystės verslą nustotų investuoti didžiosios korporacijos, o galvijai galbūt gyventų rezervatuose (p. 313). Žinoma, atsisakyti reikėtų ne tik mėsos, bet ir visų kitų gyvulinės kilmės produktų, vilnos, kailių, odos gaminių. Kita vertus, Singeris siūlo būti nuosaikiems ir nepulti visko atsisakyti tuoj pat, tačiau akcentuoja, kad dėl žmonių savanaudiškumo kitos rūšys išgyvena kančią. Be to, augalininkystė, jo įsitikinimu, būtų ekonomiškai naudingesnė, nes nereikėtų pašarais aprūpinti galvijų.

Vegetarizmui Singeris suteikia ne tik ekonominę, bet ir ekologinę prasmę: miškų kirtimą, milžiniškas vandens ir energijos sąnaudas autorius sieja su gyvulininkystės verslu, tačiau reikėtų pripažinti, kad augalininkystės modelio vaizdavimas atrodo naiviai. Norėdamas atskleisti augalininkystės patrauklumą, jis idiliškai vaizduoja savo santykį su gamta tapus vegetaru: „[...] man taip patiko idėja pačiam prisirinkti darže sudedamųjų dalių pietums, kad sukasiu pusę užpakalinio kiemo ir pradėjau augintis daržoves – anksčiau tai man niekada neatėjo į galvą [...]. Taigi išbraukęs iš savo mitybos mėsą pajutau glaudesnį ryšį su augalais, žeme ir gamtos ciklais“ (p. 253). Autorius ignoruoja faktą, kad augalininkystė neretai neatsiejama nuo įvairių cheminių medžiagų, kurios su meile gamtai ir harmonija mažai ką turi bendro, naudojimo.

Kritikuodamas privilegijuotą žmogaus poziciją kitų būtybių atžvilgiu, filosofas neatmeta interesų konflikto galimybės, todėl siūlo mažinti gyvūnų visumą, jei jie kelia grėsmę žmogui ar braunasi į jo teritoriją (p. 321). Galop prieinama prie minties, kad gal reikėtų išnaikinti mėsėdžius gyvūnus: „[...] mėsėdžių gyvūnų egzistavimas gyvūnų išlaisvinimo etikai kelia vieną problemą – verčia mus savęs paklausti: galbūt turėtume imtis kokių nors priemonių. Jeigu galėtume išnaikinti visas mėsėdžių gyvūnų rūšis Žemėje ir žinotume, kad šitaip sumažintume bendrą gyvūnų patiriamų kančių kiekį, ar turėtume tai padaryti?“ (p. 311) Singerio atsakymas – nesikišti į gamtos būtį, atsisakyti pretenzijų ją valdyti, tačiau vien tai, kad toks absurdiškas klausimas keliamas, verčia nerimauti.

Dera pridurti, kad nuoširdūs, vegetarizmo praktikuojantys asmenys gali išgyventi beprasmybės pojūtį, gyvendami aplinkoje, kurioje kiti asmenys nėra vegetarai. Be to, asmenys, nepraktikuojantys vegetarizmo, bet nepritariantys įvairioms gyvūnų išnaudojimo praktikoms, sulaukia nemažai kritikos: jei jie neatsisako vartoti gyvulinės kilmės produktų, vadinasi, neturi moralinės teisės nepritari ir kitoms veiklos rūšims, susijusioms su gyvūnų kančiomis. Visus šiuos ir panašius sunkumus Singeris gvildena, ragindamas laikytis nuoseklumo, o norėdamas sustiprinti skaitytojų ryžtą pateikia ir sėkmingus kovų už gyvūnų teises pavyzdžius.

Autoriaus perspėjimas, esą lygybės principas įpareigoja nešvaistyti gyvūnų gyvybių permiek, yra vertas dėmesio net ir tokiu atveju, jei žmonija niekada neatsisakytų vartoti gyvulinės kilmės produktų. Taip pat reikėtų pripažinti, kad Singeris išklabiną nusistovėjusias mąstymo apie gyvūnus schemas, pelnytai kritikuodamas žmonijos susireikšminimą. Tačiau „Gyvūnų išlaisvinimas“ pasirodė keistai balansuojantis tarp nuoseklaus argumentavimo ir kone fanatiško vegetarizmo modelio brukimo. 1995 metų leidimo įvade autorius mini, kad populiariai leidiniai jo veikalui užklįjavo „gyvūnų išlaisvinimo judėjimo“ biblijos etiketę, pripažindamas, kad tai negali neglostyti jo savimeilės, ir priduria, kad biblijomis netiki: „nė vienai knygai negali priklausyti tiesos monopolis“ (p. 25). Jo netikėjimas, beje, pasireiškia banaliu religijos ir proto supriešinimu („[...] tik tie, kas mieliau renkasi religinį tikėjimą, o ne sveiku protu ir faktais paremtą požiūrį, gali toliau manyti, kad žmonių rūšis yra ypatinga visos Visatos numylėtinė“, p. 287), išaugančiu į naivią visuotinio vegetarizmo viziją, niekaip neužmaskuojančią žiaurių filosofo nuostatų neįgalumą turinčių asmenų atžvilgiu. Singerio jautrumas įvairiausioms gyvybės formoms – žinduoliams, žuvims, vėžiagyviams, moliuskams ir kt. – disonuoja su mintimi, jog žmogaus nužudymas pateisinamas vien dėl to, kad jo gyvybės vertė yra suvokiama labai ribotai.

n...u...o...g...i...r...d...o...s

Šiandien skaičiai man pavojingi.
Juozas Žitkauskas, poetas ir leidėjas

Spalvos retai kada iš debesio būna.
Gintas Kavoliūnas, fotografas

Vieniems rankos dreba, kitiems – smegenys.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

Kam priešintis, jeigu akivaizdu.
Dominykas Andriuškevičius, poetas

Anksčiau neatkreipdavau dėmesio į kopūstus.
Vytautas Butvilas-Mažylis, dykinėtojas

Pasistengsiu, kad kitam numery būtų kitų trūkumų.
Ramūnas Čičelis, rašytojas, žurnalistas

Aš visus vaikus nuvarau nuo kojų.
Sonata Žalneravičiūtė, kino teatrų istorijos tyrėja

Prašymas: kas nueisit į marias, grįžkit.
Birutė Jonuškaitė, rašytoja

Kad į lovą bėga, nieko blogo.
Danguolė Ruškienė, menotyrininkė

Netikiu, kad tas kalbėjimas ką nors duotų.
Edmundas Janušaitis, rašytojas

Svetimiems visiems kvepia, tik saviems smirdi.
Lauko bare sėdintis vyriškis

Aš savęs nekenčiu, koks esu dieną.
Gintaras Sodeika, kompozitorius

Laboratorijoj jaučiuosi daug gyvesnis.
Dmitrij Kudriavcev, fotografas

Galvoju, ta pabaiga nei šis, nei tas.
Asta Valskienė, koordinatorė

Nebėra to švento įsipareigojimo.
Raimonda Ravaitytė-Meyer, redaktorė

Buvau Jiezne, ten dar silpniau varva.
Ona Jautakė, rašytoja

Žanrai užstringa galvoje.
Dominykas Miežetis, ieškotojas

Gyvena seniai, o pamačiau tik dabar.
Margarita Ivanauskaitė, muziejaus darbuotoja

Aš dar nesu tokia sena, kad atsiminčiau.
Rita Makselytė, poetė

Smagu, kai kažkas iš aukšto žiūri.
Urtė Baranauskaitė, kakavos pupelių kramtytoja

Identifikuoti vis tiek geriau tai, ko jau nėra.
Audrius Dabulskis, keleivis

Ne visi kenčia nuo negalėjimo papasakot.
Benas Arvydas Grigas, knyginininkas

Nepasiduokit ir siųskit į aukštesnę instanciją.
Ilona Jokimienė, direktorė

Ten nieko įdomaus nėra, bet gerai jautiesi.
Giedrė Kazlauskaitė, poetė

Su manim tupima kitu klausimu.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

Geriausiai, kai nežinai žmogaus istorijos.
Viktoras Rudžianskas, poetas ir leidėjas

